

Ο ΝΕΟΣ ΠΟΙΜΗΝ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΕΥΝΑΡΟΜΗ ΜΟΝΟΝ ΕΤΗΣΙΑ ΛΙΡ. ΟΘΩΜ. ΛΥΟ (2)

ΑΙΣΙΟΔΟΣΙΑ ΚΑΙ ΑΠΑΙΣΙΟΔΟΣΙΑ**ΕΚΤΟΣ ΚΑΙ ΕΝΤΟΣ****ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ*****Β'.**

Ἐν τῷ πρώτῳ ἀρθρῷ (τευχ. 3) ἐξετάζοντες τὴν Ἀριστοτέλειον ὀνομασίαν καὶ ἐκδοχὴν τῆς αἰσιοδοξίας καὶ ἀπαισιοδοξίας ὑπεδείξαμεν ἃν ἔχει διαφορὰν ἢ πρακτικωτέρα αὐτῆ ἐκδοχῆ πρὸς τὴν ἐξ εὐρυτέρας καὶ θεωρητικωτέρας ἀπόψεως ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος, καὶ πρὸς ἀντιδιαστολὴν ἀπὸ ταύτης ἐχαρακτήρισάμεν ἐκείνην ὡς ὑποκειμενικὴν καὶ ἐμπειρικὴν, ὅχι ὅτι τὰ ἄλλα εἶδη τῆς αἰσιοδοξίας καὶ ἀπαισιοδοξίας γεννῶνται πάντῃ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ πάσης βιοτικῆς ἐμπειρίας καὶ ὑποκειμενικῆς ἰδιοφυίας τῶν ἀνθρώπων,

(*) Τὰ δι' ἀστερίσκου σημειώμενα εἶναι τῆς συντάξεως.

ἀλλὰ διότι ἡ ἐπικράτης ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς κρίσεως περὶ τῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων, τῶν περιπετειῶν τῆς τύχης καὶ τῶν ἱκανοτήτων, διαθέσεων καὶ ἐνεργειῶν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ πρῶτον λόγον ὀφείλεται εἰς τὴν διάφορον ἰδιοφυΐαν καὶ ἐμπειρίαν ἐκατέρας τῶν ἐν λόγῳ ἡλικιῶν, τῆς νεανικῆς, τῆς μᾶλλον ἀκολουθοῦσης τῇ ἀπλάστῳ ἔτι φύσει, καὶ τῆς πρεσβυτικῆς, τῆς ἐπηρεαζομένης καὶ ὑπὸ τοῦ βίου καὶ ὑπὸ τῶν περιπετειῶν τῆς τύχης, καὶ τούτου ἕνεκα δὲν παραμένει ἡ αὐτὴ, ἀλλὰ συμμεταβάλλεται τῇ ἡλικίᾳ κατὰ τὰς μεταβολὰς τῆς βιοτικῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ὑποκειμενικῆς ἰδιοφυΐας.

Τοιαύτη καὶ ἔτι μᾶλλον ἀσταθὴς εἶναι ἡ αἰσιοδοξία ἢ ἀπαισιοδοξία τῆς ἀστάτου τύχης, ἢ ἀνεξαρτήτως τῆς φύσεως καὶ τῆς ἡλικίας καὶ ἐκ μόνων τῶν καιρικῶν περιστάσεων καὶ τῶν μεταπτώσεων τοῦ βίου προκαλουμένη ἐκάστοτε αἰσιόφρων ἢ ἀπαισιόφρων ὑπόληψις περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς υπάρξεως, ἢ κρίσις καὶ ἐκτίμησις ἐκείνων, οἵτινες νῦν μὲν δελεαζόμενοι ὑπὸ τῆς εὐνοίας τῆς τύχης καὶ τῆς εὐροίας τοῦ βίου καὶ μὴ ἔχοντες ἀφορμὴν διαφωνίας πρὸς τὴν φωνὴν καὶ ὄρμην τῆς φύσεως, ἐκθειάζουσι τὴν ζωὴν καὶ τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν, νῦν δὲ πάλιν πικραίνόμενοι ὑπὸ τῶν ἐναντιοτήτων τοῦ βίου καὶ τῶν ἐπηρεϊῶν τῆς ἀλλοπροσάλλου τύχης καὶ οἷον ἐπανιστάμενοι κατὰ τῆς φωνῆς καὶ ὄρμης τῆς φύσεως λογίζονται τὸ ζῆν ὡς τὸ ὕψιστον κακόν, καταρώμενοι πολλάκις καὶ αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεως. Τὸ εἶδος μάλιστα τοῦτο τῆς αἰσιοδοξίας καὶ ἀπαισιοδοξίας, οὐχ' ἦτον σύννηδες ἐν τῷ βίῳ, εἶναι πολλῶν ἐπαισθητότερον καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν ἐπηρεαστικώτερον τοῦ ἀπὸ τῆς διαφορᾶς τῆς ἡλικίας προερχομένου, ἢ δὲ τοιαύτη αἰσιοφροσύνη ἢ παρὰ τὰ τερπνὰ λησμονοῦσα τὰ ἀνταρᾶ, καὶ ἔτι μᾶλλον ἢ ἀπαισιοφροσύνη, ἢ παρὰ τὰ ζοφερά παρορῶσα τὰ φωτεινά καὶ τὰ πάντα εὐρίσκουσα μάταια ἢ τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων καὶ

προσπαθειῶν ὑπέρτερα, παράγει πολλοὺς εἴτε εἰς εἶδος τι παθητικῆς ἐγκαρτερήσεως εἰς τὸ πεπωμένον ἢ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, εἴτε εἰς τὰ ἀντίθετα ἄκρα, τοὺς μὲν εἰς κουφόνον εὐθυμίαν καὶ αὐτοπεποίθησιν, τοὺς δὲ εἰς μικρόψυχον ἀθυμίαν καὶ ἀπόγνωσιν. Τὰ φαινόμενα ταῦτα ὡς τε θυμικαὶ διαθέσεις καὶ καταστάσεις καὶ ὡς ἐκδηλώσεις ἐξωτερικαί, ἐπὶ τὸ ἰλαρώτερον ἢ τραγικώτερον σχηματίζουσαι τὸν βίον, ἐχρησίμευσαν ἐκπαλαί τοῖς σοφοῖς καὶ ποιηταῖς τῶν διαφόρων λαῶν ὡς τόσαι ἀφορμαὶ πρὸς σκέψιν καὶ μελέτην. Δὲν ὑστέρησε κατὰ τοῦτο ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαὸς, καὶ οὐκ ὀλίγα τῶν εἰς ἡμᾶς περιελθόντων προτόντων τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ φιλολογίας διατρέβουσι περὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν ζητημάτων τούτων. Γνωστός ὁ Ἐκκλησιαστικὸς, ὁ κῆρυξ τῆς ματαιότητος τῶν πάντων, ὁ ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ νόμου αὐτοῦ τοῦ ἠθικοῦ εὐρίσκων τὰ τοῦ κόσμου πάντα μάταια καὶ ματαιότητα ματαιότητων, καὶ ἐξαιρῶν μὲν διὰ πολλῶν τὸ ὁμοίμορφον καὶ ἀδιάκοπον τῆς ροῆς καὶ ἀνακυκλήσεως τῶν πάντων, καὶ ἐν τῷ σιδηρῷ κρίκῳ τῶν φυσικῶν νόμων εὐρίσκων ὡς ἀπλήν ματαιοπονίαν πᾶσαν ἀνθρωπίνην σπουδὴν καὶ ἐνέργειαν πρὸς ἐπίτευξιν καὶ κατορθώσιν καὶ τῶν μάλιστα ἐφετῶν νομιζομένων καὶ ὡς ἐπιζήλων ἐπιδιωκομένων σκοπῶν καὶ σπουδασμάτων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, μὴ ἐξαιρουμένων μηδ' αὐτῶν τῶν πνευματικώτερον χαρακτῆρα ἐχόντων, τῆς σοφίας καὶ ἐπιστήμης (1, 1 κ. ἐξ.) παρὰ ταῦτα ὅμως μὴ καταλήγων εἰς τὴν ἀπλήν ἀρνησιν, τὴν καταφρόνησιν τῶν πάντων, ἀλλ' ἐχόμενος καὶ τινος θετικοῦ, καὶ συμβουλεύων ὡς τὸ μόνον ἀρμόζον τῷ ἀνθρώπῳ καὶ δυνατὸν τοῦτο μὲν τὴν ἄλλογον καὶ ἐν μέτρῳ τῷ προσήκοντι χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν πάντων τῶν τοῦ Θεοῦ δώρων, τοῦτο δὲ τὴν ἐν φόβῳ Θεοῦ καὶ κατὰ τὸν θεῖον νόμον ρύθμισιν τοῦ ἰδίου βίου ἐν μείᾳ καὶ προσδοκίᾳ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἡμέρας τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίας (12, 1 κ. ἐ.). «Ματαιότης ματαιότητων, εἶπεν

ὁ Ἐκκλησιαστής, ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης. Τίς περίσσεια (= τί τὸ πλεόν, τί τὸ κέρδος) τῷ ἀνθρώπῳ ἐν παντὶ μόχθῳ αὐτοῦ ἢ μόχθει ὑπὸ τὸν ἥλιον; Γενεὰ πορεύεται καὶ γενεὰ ἔρχεται, καὶ ἡ γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἔστηκε, καὶ ἀνατέλλει ὁ ἥλιος καὶ δύνει ὁ ἥλιος, καὶ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ ἔλκει (=τραβᾷ, τείνει) . . . τί τὸ γεγονός; αὐτὸ τὸ γεννησόμενον· καὶ τί τὸ πεποιμένον; αὐτὸ τὸ ποιηθισόμενον, καὶ οὐκ ἔστι πᾶν (=οὐδὲν) πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον. . . . Ἐγὼ Ἐκκλησιαστής ἐγενόμην βασιλεὺς ἐπὶ Ἰσραὴλ, ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἔδωκα τὴν καρδίαν μου τοῦ ἐκζητῆσαι καὶ τοῦ κατασκέψασθαι ἐν τῇ σοφίᾳ περὶ πάντων τῶν γενομένων ὑπὸ τὸν οὐρανόν· ὅτι περισπασμὸν πονηρὸν ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων τοῦ περισπᾶσθαι ἐν αὐτῷ . . . Διεστραμμένον οὐ δυνήσεται τοῦ κοσμηθῆναι, καὶ ὑστέρημα οὐ δυνήσεται τοῦ ἀριθμηθῆναι. Ἐλίλιπα ἐγὼ ἐν τῇ καρδίᾳ μου τῷ λέγειν· ἐγὼ ἰδοὺ ἐμεγαλύνθην, καὶ προσέθηκα σοφίαν ἐπὶ πᾶσι· οἱ ἐγένοντο ἔμπροσθέν μου ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἡ καρδία μου εἶδε πολλὰ, σοφίαν καὶ γνῶσιν. Καὶ ἔδωκα τὴν καρδίαν μου τοῦ γνῶναι σοφίαν καὶ γνῶσιν, περιφορὰν (=τριβὴν;) καὶ ἐπιστήμην· ἔγνων ὅτι καὶ γε τοῦτό ἐστι προαίρεσις πνεύματος (ἀπλοῦς πόθος ψυχῆς ἀνικανοποίητος καὶ λύπης μᾶλλον ἢ χαρᾶς πρόξενος)· ὅτι ἐν πλήθει σοφίας, πλήθος γνώσεως, καὶ ὁ προστιθεὶς γνῶσιν προσθήσει ἀλγῆμα (1, 1—18) . . . Εὐφραίνου νεανίσκε ἐν νεότητί σου, καὶ ἀγαθὴν ἀνάτω σε ἡ καρδία σου ἐν ἡμέραις νεότητός σου, καὶ περιπάτει ἐν ὁδοῖς καρδίας σου ἄμωμον καὶ ἐν ὁράσει ὀφθαλμῶν σου· καὶ γνῶθι ὅτι ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἄξει σε ὁ Θεὸς ἐν κρίσει . . . καὶ μνήσθητι τοῦ κτίσαντός σε ἐν ἡμέραις νεότητός σου, ἕως οὗ μὴ ἔλθωσιν ἡμέραι τῆς κακίας σου, καὶ φθάνωσιν ἔτη, ἐν οἷς ἔρεις· οὐκ ἔτι μοι ἐν αὐτοῖς θέλημα . . . τέλος λόγου τὸ πᾶν ἀκουε· τὸν Θεὸν φοβοῦ καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φύ-

λασσε· ὅτι τοῦτο πᾶς ἀνθρώπος· ἔτι σύμπαν τὸ ποίημα ἄξει ὁ Θεὸς ἐν κρίσει· ἐν παντὶ παρεωραμείω (=κεκρυμμένῳ) ἴδὼν ἀγαθὸν καὶ ἔδὼν πονηρὸν» (11, 9—12, 13).

Ὁμοίαν ἀπαισιοδοξίαν περὶ τῆς ἀβεβαιότητος τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων καὶ περὶ τῆς ματαιότητος τῶν ἀνθρωπίνων ἀγώνων καὶ ἐλπίδων ἐξέφρασαν καὶ Ἕλληνες ποιηταί, μετὰ ταύτης τῆς διαφορᾶς, ὅτι κατὰ τὴν κρατοῦσαν παρ' αὐτοῖς πίστιν εἰς τὸ πεπωμένον, ἡ ἀπαισιοδοξία αὐτῶν ἔχει μοιρολατρικὸν χαρακτῆρα, καὶ ἔδὼν μὴ εἶχεν ἀντίρροπον τὴν πρὸς τὰ ἔργα καὶ κατορθώματα ὀργῶσαν φύσιν τοῦ νεάζοντος ἔτι ἔθνους, θὰ ἦτο παραλυτικὴ πάσης ἐνεργείας καὶ δράσεως καὶ θὰ ἦγεν εἰς ἀναισθησίαν τινὰ καὶ παθητικὴν ἐγκαρτέρησιν ἐν ταῖς λυπηραῖς καὶ ἀντιξοῖς τοῦ δίου περιστάσεσι καὶ δυσπραγίαις. Ἀξιοσημείωτα κατὰ τοῦτο τὰ Σιμωνίδου τοῦ Ἀμοργίνου πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ

ὦ παῖ, τέλος μὲν Ζεὺς ἔχει βαρύκτυπος
πάντων ὅσ' ἔστι, καὶ τίθησ' ὅκνη θέλει
νόος δ' οὐκ' ἐπ' ἀνθρώποισιν, ἀλλ' ἐπήμεροι
ἄ δὴ βατὰ ζώουσιν, οὐδὲν εἰδότες
ὅπως ἕκαστον ἐκτελευτήσει Θεός.
Ἐλπίς δὲ πάντας κἀπιπειθεῖν τρέφει
ἀπρηκτον ὀρμαίνοντας· οἱ μὲν ἡμέρην
μένουσιν ἔλπειν, οἱ δ' ἐτέων περιτροπᾶς,
νέωτα δ' οὐδεὶς ὅστις οὐ δοκεῖ δροτῶν
πλούτῳ τε κάγαθοῖσιν ἔξεσθαι φίλος.
Φθάνει δὲ τὸν μὲν γῆρας ἀζηλον λαβὸν
πρὶν τέρεμ' ἴκηται, τοὺς δὲ δύστηνοι βροτῶν
φθειροῦσι νοῦσοι, τοὺς δ' Ἄρει δεδμημένους
πέμπει μελαίνης Ἀΐδος ὑπὸ χθονός,
οἱ δ' ἐν θαλάσῃ λαίλαπι κλονεῦμενοι
καὶ κύμασιν πολλοῖς πορφυρῆς ἄλδος

θνήσκουσιν, εἴτ' ἂν εὖ δυνήσωνται ζῶειν
οἱ δ' ἀγχόνης ἄψαντο δυστήνῳ μόρῳ
καυτάγρετοι λείπουσιν ἡλίου φάος.
Οὕτω κακῶν ἄπ' οὐδὲν, ἀλλὰ μυρίαί
βροτοῖσι κῆρες κίνεσι φραστοὶ δῦαι
καὶ πάματ' ἐστίν. Εἶδ' ἔμοι παθοῖατο
οὐκ ἂν κακῶν ἐρῶμεν, οὐδ' ἐπ' ἄλγεσιν
κακοῖς ἔχοντες θι μὸν αἰκιζοίμεθα.

Καὶ συμβουλεύει μὲν διὰ τούτων ὁ ποιητὴς παντελῆ ἀδιαφορίαν καὶ ἀπάθειαν πρὸς τὰ τερπνὰ καὶ τὰ ἀνιαρὰ τοῦ βίου, ἀλλ' αἱ τοιαῦται ὑποθῆκαι, τῇ φύσει ἀπάδουσαι καὶ πολλὴν ψυχρότητα ἀπαιτοῦσαι, σπανίως εὐρίσκουσι τοὺς πειθόμενους, οἱ δὲ λοιποὶ ὅπως ἐπαίρονται ὑπὸ τῶν τερπνῶν τοῦ βίου καὶ παράγωνται εἰς κουφόνουιν εὐθυμίαν, οὕτω καταπίπτοντες ὑπὸ τῶν τοῦ βίου συμφορῶν καὶ τραγυδιῶν εἰς μικρόψυχον ἀθυμίαν καταρῶνται πολλάκις καὶ αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεως. Τῆς ἀθυμίας ταύτης δὲν παρίσταται ὑπέρτερος οὐδ' αὐτὸς ὁ πολύτλας Ἴδω, ἀλλ' εἰσάγεται ἐν τῷ φερωνύμῳ αὐτοῦ βιβλίῳ μετὰ τὰς καταλαβούσας αὐτὸν συμφορὰς μονολογῶν ὧδε. « Ἀπόλοιτο, λέγει, ἡ ἡμέρα, ἐν ἧ ἔγεννήθην, καὶ ἡ νύξ ἐκείνη, ἧ εἶπον· ἴδου ἄρσεν. Ἡ νύξ ἐκείνη εἶν σκοτός καὶ μὴ ἀναζητήσει αὐτὴν ὁ Κύριος ἀνωθεν μὴδὲ ἔλθοι εἰς αὐτὴν φέγγος... σκοτωθεῖν τὰ ἄστρα τῆς νυκτός ἐκείνης· ὑπομείναι, καὶ εἰς φωτισμὸν μὴ ἔλθοι καὶ μὴ ἴδοι ἐωσφόρον ἀνιτέλλοντα, ὅτι οὐ συνέκλεισε πύλας γαστρὸς μητρὸς μου· ἀπῆλλαξε γὰρ ἂν πόνον ἀπὸ ὀφθαλμῶν μου. Διὰ τὴν γὰρ ἐν κοιλίᾳ οὐκ ἔτελεύτησα, ἐκ γαστρὸς δὲ ἐξῆλθον, καὶ οὐκ εὐθύς ἀπώλομην;... Νῦν ἂν κοιμηθεῖς ἠούχασα, ὑπνώσας δὲ ἀνεπαυσάμην. Ἴνα τί γὰρ δέδοται τοῖς ἐν πικρίᾳ φῶς, ζωὴ δὲ τοῖς ἐν ὀδύνας ψυχῆς, οἱ ἰμείρονται τοῦ θανάτου καὶ

οὐ τυγχάνουσιν;... θάνατος γὰρ ἀνδρὶ ἀνάπαυσις» 3, 3—23. Παράλληλα πρὸς ταῦτα ἔχει ἡ θύραθεν φιλολογία πολλὰ, περὶ τε καὶ ποιητικὴ ('), δὲν εἶναι δὲ καὶ κατ' οὐσίαν διάφορα οὐδὲ τὰ τοῦ Θεόγγιδος (στχ. 425—28).

Πάντων μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονοῖοισιν ἄριστον
μηδ' εἰδεῖν αὐγὰς ὀξέος ἡελίοιο
φύντα δὲ ὅπως ὄκιστα πύλας Ἄϊδαο περῆσαι
καὶ κείσθαι πολλὴν γῆν ἐπιεσσάμενον.

Ἐμπειρικὴν μὲν ἀφαιτηρίαν εὐδαιμονιολογικὴν δάσιν, ριζικώτερον ὅμως χαρακτῆρα εἶχεν ἡ ἀπαισιοδοξία τοῦ ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἡδονικῶν Ἠγησίου τοῦ Πεισιθανάτου λεγομένου. Οὗτος, καίπερ μετὰ τῶν ἄλλων Ἡδονικῶν παραδεχόμενος ὅτι ἡ ζωὴ σκοπὸν ἔχει τὸ ἰδεσθαι καὶ ἀπολαύειν, ὅμως δὲ τὸν μὲν ἀνθρώπινον βίον εὐρίσκων πλήρη παντοίων ἀνιαρῶν διὰ τὰς ποικίλας ἐπιτηρείας τῆς τύχης καὶ παθήσεις τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, τὴν δὲ εὐδαιμονίαν θεωρῶν ὡς τι τῶν ἀνεφίκτων τοῖς ἀνθρώποις δι' ὧν ἐγραφε καὶ διελέγετο ἐν τοιοῦτῳ πνεύματι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ὄθει πρὸς αὐτοχειρίαν καὶ ἔλαβε παρὰ τῶν συγχρόνων τὴν προδηλωθεῖσαν προσηγορίαν τοῦ Πεισιθανάτου.

1) Ἀξιοσημείωτα τὸ τε περὶ συναντήσεως Κροίσου καὶ Σόλωνος διήγημα τοῦ Ἡροδότου (1, 30-32) καὶ τὸ ἕτερον ἐκεῖνο κατ' ὄ, τοῦ Εἰρήνου ἀκτερόντος τὴν βραχυτέτα τοῦ ἀνθρώπινου βίου καὶ ὅτι μετὰ ἑκατὸν ἔτη τὴν ἀπάρξη οὐδεὶς ἐκ τῆς ἀπείρου ἀετοῦ στρατικῆς, ἐπαντῆ δ' Ἀρτάβανος. Ἄετερα τοῦτου περὶ τὴν ζῆν πετόλαμεν οἰκτρότερα. Ἐν γὰρ οὕτω βραχέει χρόνῳ οὐδεὶς οὕτω ἄνθρωπος ἴδων εὐδαιμον πέρφυκα, οὔτε τούτων οὔτε τῶν ἄλλων, τῷ οὐ παραστήσει πολλὰκις καὶ οὐκ ἄπαξ τιθεναὶ βούλεσθαι μᾶλλον ἢ ζῶειν. Ἄ' τε γὰρ συμφορὰ προσπίπτουσαι καὶ αἱ νοῦσαι συνταρμάσσουσαι καὶ βραχύν ἐόντι μακρὸν δοκεῖν εἶναι ποιοῦσι τὸν βίον. Οὕτω ὁ μὲν θάνατος μοχθηρῆς ἐούσης τῆς ζῆς καταφυγὴ ἀφρατωτάτη τῷ ἀνθρώπῳ γέγονε· δὲ δὲ Θεὸς γλυκὺν γεύσας τὸν αἰῶνα φθονερὸς ἐν αὐτῷ εὐρίσκειται ἰώνη.

Πολλῶ σπουδαιοτέρα εἶνε ἡ ἀπὸ τῆς ἠθικῆς καὶ ἠθικο-
 θρησκευτικῆς ἐξετάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀπορρέουσα
 αἰσιοδοξία ἢ ἀπαισιοδοξία, ἡ αἰσιοδοξία τῶν πιστευόντων εἰς
 τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὸ κράτος τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ παρὰ τὸ
 ἠθικὸν κακόν, καὶ διαβλεπόντων ἐν αὐτῷ ἤδη τῷ ἐπιγεῖω
 βίῳ ἀναλογίαν μεταξὺ τῆς ἠθικῆς ποιότητος τοῦ ἀνθρώπου
 καὶ κατὰ κόσμον εὐπραγίας ἢ δυσπραγίας αὐτοῦ, καὶ ἡ
 ἀπαισιοδοξία τῶν εὐρισκόντων τὸ ἠθικὸν κακὸν ἐπικρατέ-
 στερον τοῦ ἠθικοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀρνούμενων ἐν τῷ παρόντι
 πᾶσαν ἀναλογίαν μεταξὺ ἀρετῆς καὶ εὐτυχίας, κακίας καὶ
 δυσπραγίας. Ἔχει δεδαίως καὶ ἐνταῦθα οὐ μικρὰν ἐπίδρασιν
 ἐπὶ τῆς κρίσεως καὶ ἐκτιμήσεως ἢ τε ἰδιοψύχα τῶν κρινόντων
 καὶ ἡ ποιότης τῶν ἐκάστοτε διαθέσεων αὐτῶν, παρὰ τὴν
 ὑποκειμενικότητα ὅμως ταύτην ἐξαρτᾶται ἡ κρίσις καὶ
 ἐκ τῆς πραγματικότητος, καὶ ἐξ οὗ ἔχουσιν οἱ κρινόντες
 μέτρον καὶ κριτηρίου τοῦ δέοντος γενέσθαι, ἡ δὲ οὕτω
 σχηματιζομένη κρίσις καὶ ἐκτίμησις τῶν σοφῶν καὶ ποιητῶν
 τῶν διαφόρων λαῶν εἶνε ποῦ μὲν μᾶλλον ἀπαισιοδό-
 ξος, ποῦ δὲ μᾶλλον αἰσιδόξος. Ὅπως ἐπὶ τῶν τοῦ βίου
 τερπνῶν καὶ ἀνιαρῶν εὐρίσκονται κατ' ἐμπειρίαν τὰ τελευ-
 ταῖα καὶ θρηνοῦνται ὡς πολλῶ ὑπέριερα ἐκείνων λόγῳ τε
 ποσοῦ καὶ ποιοῦ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἠθικῶν ἡ αὐτὴ ἐμ-
 πειρία δείκνυσιν κατὰ κανόνα τὰ πονηρὰ καὶ φαῦλα ὡς πλεο-
 νάζοντα τῶν ἐναντίων, τῶν χρηστῶν καὶ ἐναρέτων, καὶ ἡ περὶ
 τοῦτο ἀπαισιοδοξία, καίπερ ταῖς Γραφαῖς ἰδιόζουσα, ὅμως
 δὲν εἶνε ξένη οὐδ' αὐτοῖς τοῖς θύραθεν, οὐδ' αὐτοῖς τοῖς Ἑλ-
 λησι τοῖς καὶ ἐν ταύτῳ ἐπὶ τὸ αἰσιοδοξότερον ἐκλαμβάνουσι
 καὶ κρίνουσι τὰ τῶν ἀνθρώπων. Δὲν εἶναι μόνη ἡ Γραφή
 ἢ λέγουσα περὶ τῶν ἀνθρώπων καθόλου ὅτι «Κύριος ἐκ
 τοῦ οὐρανοῦ διέκυψεν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων τοῦ
 ἰδεῖν εἰ ἔστι συνιδῶν, ἢ ἐκζητῶν τὸν Θεόν· πάντες ἐξέκλιναν,
 ἅμα ἠχρειώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως

ἐνός», (Ψαλμ. 13, 1—3). (πρὸς καὶ Ρωμ. 3, 9—18). Καὶ παρ'
 ἄλλων ἐξηνέχθησαν ὅμοιοι γινῶμαι, οἱ δὲ Στωϊκοὶ ἐφρόνου
 καὶ ἀπαισιώτερον οὐ μόνον διακρίνοντες δύο μόνας τάξεις
 ἀνθρώπων τῶν πάντη σοφῶν καὶ ἐναρέτων, καὶ τῶν πάντη ἀ-
 φρόνων καὶ κακῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς μόλις ἀνευρίσκοντες ἐν τῷ
 μακρῷ χρόνῳ ἓνα ἢ δύο τοῦ ὀνόματος τοῦ σοφοῦ καὶ σπου-
 δαίου ἀξίους. Καὶ ἦσαν μὲν τὰ τοιαῦτα ἀπόρροια ἢς εἶχον
 ἰδιορρυθμίου θεωρίας περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας· πλὴν καὶ οἱ
 ἐπὶ τῇ δάσει τῆς πραγματικότητος καὶ τῆς πείρας κρινόντες
 δὲν εὐρίσκον τὴν θεωρίαν διαψευδομένην ὑπὸ τῆς πράξεως.

Δὲν εἶναι πάντη ἀπλάγμην ἀπαισιοδοξίας καὶ ἡ ἀπὸ
 ἠθικοθρησκευτικῆς ἀπόψεως γινόμενη κρίσις καὶ ἐκτίμη-
 σις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἡ παραβάλλουσα τὴν πραγματι-
 κότητα πρὸς τὸ δέον γενέσθαι καὶ πολλακίς εὐρί-
 σκουσα τὴν κατὰ κόσμον εὐπραγίαν ἢ δυσπραγίαν τοῦ ἀν-
 θρωπίνου πάντη ἀσύμμετρον καὶ δυσανάλογον πρὸς τὴν
 ἠθικὴν αὐτοῦ ποιότητα, παρὰ τὴν ἐναντίαν ἀπαίτησιν
 τῆς δικαιοσύνης. Καὶ ταύτης τῆς ἀπαισιοδοξίας ἔχομεν
 παραδείγματα ἐκ τε τῶν θύραθεν καὶ ἐκ τῆς ἱερᾶς φιλολο-
 γίας τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ. Γνωσταὶ αἱ περὶ τοῦ σημείου
 τούτου ἐπανελημμένοι κατὰ τοῦ Θεοῦ μεμψιμοιρίαι τοῦ
 προμνημονευθέντος Ἑλλήνοιο ποιητοῦ, τοῦ Θεόγνιδος, νῦν
 μὲν ἀποτετιομένου μετὰ πικρίας πρὸς τὸν Δία καὶ λέγοντος
 (στχ. 373—378.)

Ζεῦ φίλε, θαυμάζω σε. Σὺ γὰρ πάντευσιν ἀνάσσεις
 ἀνθρώπων δὲ εὖ οἶσθα νόον καὶ θυμὸν ἐκάστου...
 πῶς δὴ σεῦ, Κρονίδη, τολμᾷ νόος ἀνδρᾶς ἀλιτροῦς
 ἐν ταύτῃ μοῖρᾳ τόν τε δίκαιον ἔχειν;

νῦν δὲ πάλιν (στχ. 743—52)

Καὶ τοῦτ' ἀθανάτων βασιλεῦ, πῶς ἔστι δίκαιον
 ἔργων ὅστις ἀνὴρ ἐκτός ἐὼν ἀδίκων,
 μή τιν' ὑπερβασίην κατέχων μὴδ' ὄρκον ἀλιτρον,

ἀλλὰ δίκαιος ἔων μὴ τὰ δίκαια πάθῃ;
 Τίς δὴ κεν θροτὸς ἄλλος, ὄρων πρὸς τοῦτον, ἔπειτα
 ἄζοιτο ἀθανάτους, καὶ τίνα θυμὸν ἔχων,
 ὅππότε' ἀνὴρ ἀδικὸς καὶ ἀτάσθαλος, οὔτε τευ ἀνδρῶν
 οὔτε τευ ἀθανάτων μῆνιν ἀλευόμενος
 ὑδρὶζῆ πλούτῳ κεκορημένος, οἱ δὲ δίκαιοι
 τρύχονται χαλεπῇ τειρόμενοι πενήρι;

*Ὁμοια καὶ ἐν ἀποσπάσματι τινὶ τοῦ Σοφοκλεοῦς.

Δεινὸν γε τοὺς μὲν δυσσεβεῖς κακῶν τ' ἀπο
 βλαστόντας, εἶτα τοὺς δε μὲν πράττειν καλῶς,
 τοὺς δ' ὄντας ἐσθλοὺς ἐκ τε γενναίων ἅμα
 γεγῶτας, εἶτα δυστυχεῖς πεφυκέναι.

Οὐ χρῆν τάδ, οὐτῶ δαίμονας θνητῶν πέρι
 πράσσειν· ἔχρην γὰρ τοὺς μὲν εὖσεβεῖς θροτῶν
 ἔχειν τι κέρδος ἐμφανὲς θεῶν πάρα,

τοὺς δ' ὄντας ἀδίκους τοῖς δὲ τὴν ἐναντίαν
 δίκην κακῶν τιμῶν ἐμφανῆ τίνων,
 κούθεις ἀν οὕτως εὐτύχει κακὸς γεγῶς.

*Ὁμοια σκέψεις ἀπαντῶσι καὶ ἐν τῇ Παλαιῇ Διαθήκῃ.

Καὶ ὁ μὲν Ἐκκλησιαστής γράφει «συνάντημα ἐν
 τῷ δικαίῳ καὶ ἐν τῷ ἀσεβεῖ, τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ κακῷ...ὡς ὁ
 ἀγαθός, ὡς ὁ ἀμαρτάνων. ὡς ὁ ὄμνυων, καθὼς καὶ ὁ τὸν
 ὄρκον φοβούμενος τοῦτο πονηρὸν ἐν παντὶ πεποιημένῳ ὑπὸ
 τὸν ἥλιον, ὅτι συνάντημα ἐν τοῖς πᾶσι» (9,2-3) καὶ πάλιν
 «καὶ ἐπέστρεψα καὶ εἶδον ὑπὸ τὸν ἥλιον ὅτι οὐ τοῖς κού-
 φοις ὁ δρόμος καὶ οὐ τοῖς δυνατοῖς ὁ πόλεμος, καὶ γε
 οὐ τῷ σοφῷ ἄριστος, καὶ γε οὐ τοῖς γινώσκουσι χάρις» (συχ.
 11). Ὁ δὲ ψαλμῶδης διηγείται τίνα ὑπέστη κλονισμόν καὶ
 ποῖον διήλθε πειρασμόν καὶ κίνδυνον νὰ ἐκπέσῃ τῆς εὐθείας
 ὁδοῦ δλέπων τοὺς μὲν ἀσεβεῖς καὶ ἀμαρτωλοὺς ἐν πολλῇ
 εὐμαρείᾳ καὶ ἀσφαλείᾳ καὶ ὕβρει διάγοντας, τὸναντίον δὲ
 τὸν εὖσεβῆ καὶ δίκαιον ζῶντα ἐν κινδύνοις καὶ ταλαιπω-

ρίαις καὶ ἐν ταπεινώσει πολλῇ. «Ἐμοῦ δὲ, λέγει, παρὰ μικρὸν
 ἐσαλεύθησαν οἱ πόδες, παρ' ὀλίγον ἐξεχύθησαν τὰ διαδήμα-
 τὰ μου, ὅτι ἐζήλωσα ἐν τοῖς ἀνόμοις, εἰρήνην ἀμαρτωλῶν
 θεωρῶν... ἐν κόποις ἀνθρώπων οὐκ εἶσιν καὶ μετὰ ἀν-
 θρώπων οὐ μαστιγωθήσονται. Διὰ τοῦτο ἐκράτησεν αὐτοὺς
 ἡ ὑπερηφανία· περιεβάλλοντο τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν... διενόη-
 θησαν καὶ ἐλάλησαν ἐν πονηρίᾳ, ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ἐλά-
 λησαν. Ἔθεντο εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν, καὶ ἡ γλῶσ-
 σα αὐτῶν διεήλθεν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ εἶπον· πῶς ἔγνω ὁ
 θεός, καὶ εἴ ἐστιν ἐπίγνωσις ἐν τῷ Ὑψίστῳ; Ἴδου οὔτοι οἱ
 ἀμαρτωλοὶ καὶ οἱ εὐθνησοῦντες εἰς τὸν αἰῶνα κατέσχον
 πλοῦτον. Καὶ εἶπα· ἄρα ματαίως ἐδικαίωσα τὴν καρδίαν
 μου καὶ ἐνηψάμην ἐν ἀβύσσοις τὰς χεῖράς μου (ψαλ.
 72,2—13).

Ἄλλ' ἡ ἀπαισιοδοξία αὕτη δὲν ἀποκλείει καὶ τὴν
 αἰσιοδοξίαν. Ὅσοι καὶ ἀν εἶνε συνήθης ἐν τῷ βίῳ τῶν
 ἀνθρώπων, ὡς τε ἀτόμων καὶ ὡς λαῶν, ἡ δυσαναλογία
 τῆς πραγματικότητος πρὸς τὸ θεῖον γενέσθαι, ἡ δὲ κατὰ
 τόπους καὶ καιροὺς παρατηρουμένη λάμψις καὶ εὐδοκίμη-
 σις τῆς ἀσεθείας καὶ φαυλότητος εἶνε ἱκανὴ νὰ πικραί-
 νη τὸν εὖσεβῆ καὶ νὰ σκανδαλίξῃ αὐτὸν, ὅμως ὁ εὖσεβῆς
 τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὁ στεργὸν ἔχων τὴν πίστιν εἰς
 τὸν ζῶντα θεὸν καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, δὲν ἀπογοη-
 τεύεται διὰ παντός, οὐδὲ θεωρεῖ ὡς ὀριστικὸν τὸν παρα-
 τηρούμενον ἐκάστοτε θρίαμβον τῆς ἀσεθείας καὶ ἀδικίας,
 πεπειθὼς ὅτι θάττον ἢ θραδύτερον ἐν αὐτῷ ἦδη τῷ πα-
 ρόντι βίῳ θὰ ἀποκατασταθῆ ἡ δίκαια ἀναλογία, καὶ ὅπως
 οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἀνομοί, οἱ πρὸς καιρὸν ὡς ἄτομα ἢ ὡς
 λαοὶ ὅλοι θριαμβεύοντες καὶ εὐδοκιμοῦντες ἐν τῇ κακίᾳ
 αὐτῶν θὰ καταπέσωσιν ἀνεπανορθῶτως, τοιοῦτοτρόπως καὶ
 οἱ θεοσεβεῖς καὶ δίκαιοι, οἱ πρὸς καιρὸν δοκιμαζόμενοι καὶ

δυσπραγοῦντες, θὰ τύχῃσι τῆς ἀποκειμένης τῆ εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς εὐπραγίας καὶ εὐδοκίμησης. Ἡ αἰσιοδοξία αὕτη τῆς πίστεως οὐ μόνον δὲν ἀποκλείεται ὑπὸ τῆς ἀπαισιοδοξίας τῆς συνήθους πραγματικότητος καὶ ἐμπειρίας, ἀλλ' εἶναι καὶ πολλῶ ἐπικρατεύτερα αὐτῆς, διήκουσα διὰ πάσης τῆς ἱερᾶς φιλολογίας τῶν Ἑβραίων, καὶ ποτε ἀποτελοῦσα τὸ θέμα ἢ τὴν ἀρχουσαν ἰδέαν καὶ ἰδίων αὐτῆς τμημάτων καὶ μερῶν.

Προέχει καὶ κατὰ τοῦτο ἡ ἱερὰ ποίησις, καὶ οὐ μόνον ἡ ἰδίως διδακτικὴ καὶ γνωμικὴ, ἡ ἐν τῇ συλλογῇ τῶν Παροιμιῶν καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίων αὐταῖς βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐμπεριεχομένη, ἀλλὰ καὶ ἡ **Λυρική** ἡ ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ τοῦ **Ψαλτῆρος**, καὶ αὕτη ἐστὶ ἡ **δραματικὴ** πῶς χαρακτηρὰ ἔχουσα, ἡ διὰ τῶν βιβλίων τοῦ **Ἰώβ** καὶ τοῦ **Τωβίτ** διήκουσα. Τὰ τελευταῖα ταῦτα ὑπόθεσιν ἔχουσιν τὴν διὰ συγκεκριμένων παραδειγμάτων παράστασιν καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῆς ταύτης τῆς ἰδέας, ὅτι ἡ εὐσεβεία καὶ δικαιοσύνη, καίπερ θεία παραχωρήσει ὑποβαλλομένη πολλάκις εἰς δοκιμασίας καὶ θλίψεις, ὅμως μένουσα σταθερὰ καὶ ἀκλόνητος, εὐρίσκει τὴν προσήκουσαν αὐτῇ ἀμοιβὴν ἐν τῇ τελικῇ εὐπραγίᾳ αὐτοῦ τούτου τοῦ βίου. Ἐκ τοῦ **Ψαλτῆρος** εἶναι πασίγνωστος ὁ πρῶτος **Ψαλμὸς** ὁ μακαρίζων μὲν τὸν Θεοσεβῆ καὶ δίκαιον καὶ παραβάλλον αὐτὸν πρὸς τὸ δένδρον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορρηθήσεται, καὶ πάντα ὅσα ἂν ποιῆ κατευοοθησονται, ταλανίζον δὲ τὸναντίον τὸν ἀσεβῆ ὡς μὴ ἔχοντα σύστασιν κρείττονα τοῦ λεπτοῦ χυθοῦ, καὶ κούφου κονιορτοῦ, « ὃν ἐκρίπτει ὁ ἀνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς » καὶ τοῦτο διότι τὰ ἐκείνου μὲν ἀπολαύουσι τῆς ἰδιαιτέρας προνοίας καὶ εὐλογίας τοῦ Θεοῦ τὰ τοῦτου δὲ στεροῦνται ταύτης· ἐστὶ γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείται.

(Ἔπεται συνέχεια)

Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΡΑΦΑΗΛ Ο Α΄
ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΝ ΧΑΡΑΤΣΙΟΝ

Κατὰ τὴν **Πατριαρχ. Ἱστορίαν** τοῦ **Μαλαξοῦ** (ἐκδ. Βόννης, σελ. 112 κξ.) καὶ τὸ **Χρονικὸν** τοῦ **Ψευδωδωρεθείου** (ἐκδ. 1814, σελ. 420) ὁ πατριάρχης **Ραφαὴλ ὁ Α΄** ἐγένετο εἰσηγητὴς τοῦ **πατριαρχικοῦ χαρταξίου**, δι' οὗ το οἰκουμ. πατριαρχεῖον ὤφειλε νὰ πληρῶνῃ ἐτήσιον φόρον (καὶ ἀρχὰς 2 χιλ. χρυσῶ). Ἐνταῦθα πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν, κατὰ πόσον ὁ πατριάρχης οὗτος εἶναι πράγματι ὁ εἰσηγητὴς τῆς νέας ταύτης φορολογίας.

Ἐκ τινος ἐγγράφου (1) χρονολογουμένου ἀπὸ 10 Ὀκτωβρ. 8983 (1474) καὶ εἰς ὃ ὑπογράφονται εἴκοσι μητροπολίται τοῦ οἴκουμ. πατριαρχεῖου, πληροφορούμεθα, ὅτι κατὰ τοῦ τότε πατριάρχου, οὗ ὄνομα δὲν ἀναφέρεται, διετυπώθησαν ὑπὸ τινων ἡμετέρων κατηγορίαι, αἵτινες κατὰ τὴν γνώμην των ἦσαν ἱκαναὶ νὰ ἐπιφέρωσι τὴν καθάρσειν αὐτοῦ. Ὅπως ἐξετασθῇ ἡ ὑπόθεσις αὕτη συνεκλήθη κατὰ διαταγὴν τῆς κυβερνήσεως μεγάλη συνοδος, ἣς μετέσχον καὶ δύο τῆς κυβερνήσεως ἀντιπρόσωποι, κληθέντες, ὡς ἐξ ἑτέρου ἐγγράφου μαυθάνομεν (αὐτ. σελ. 17 κξ.), ὑπὸ τῶν τοῦ πατριάρχου κατηγορῶν, ζητούντων, ὡς φαίνεται, δι' αὐτῶν νὰ ἐπηρεάσωσι τὰς ἀποφάσεις τῆς συνόδου. Ἡ σύνοδος ἠθώωσε τὸν πατριάρχην, οἱ δὲ κατηγοροὶ βλέποντες οὕτω τὰς ἐλπίδας αὐτῶν ματαιουμένας, κατέφυγον εἰς ἕτερον μέσον, ὅπως ἐπιτύχωσιν ἀλλαξοπατριαρχίαν. Ἐπεσχέθησαν

1. Σταματιάδου. Ἐκκλ., Σύλλεκτα, σελ. 14 κξ.

δηλονότι εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἀν ἐξεδίωκεν αὐτὴ τὸν πατριάρχην, νὰ πληρώσωσι κατ' ἔτος χαράτσιον δύο χιλ. χρυσῶν. Ἡ κυβέρνησις δὲν ἐδέχθη νὰ γίνῃ ὄργανον αὐτῶν, τοὺς ἀπεδίωξεν, ἀλλὰ μὴ θέλουσα νὰ χάσῃ καὶ τὸ χαράτσιον, ἐζήτει αὐτὸ παρὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς συνόδου. Οὗτοι ἤρνούντο νὰ δεχθῶσι νέαν φορολογίαν καὶ δὴ ἐτησίαν καὶ παρὰ τὰς ἀπειλὰς ἀνθίσταντο ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Ἡ κυβέρνησις προέβη τότε εἰς τὸ κλείσιμον τῶν ναῶν καὶ ἠπέιλησε παντελῆ αὐτῶν ἀργίαν. (1) Ἐπειδὴ ὁ πατριάρχης φαίνεται, ἐδήλωσεν, ὅτι ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἀδυνατεῖ νὰ κρατήσῃ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἦλθε «φρικώδης ὀρισμὸς, κελεύων λαβεῖν τὸν πατριάρχην τὸ πατριαρχεῖον, εἰ δ' ἄλλως ποιήσῃ, καὶ ἐκεῖνος κινδυνεύσῃ καὶ ἡμεῖς ἅπαντες» (δηλ. οἱ ἀρχιερεῖς). Ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν ταύτην, ὁ τε πατριάρχης καὶ οἱ συνοδικοὶ ἀρχιερεῖς ἠναγκάσθησαν ν' ἀποδεχθῶσι τὴν πληρωμὴν τοῦ χαράτσίου «διὰ τοῦτο ὡς τὰ ἔσχατα κινδυνεύσαντες, ὑπέστημεν ἐκ κοινοῦ συμφώνου τὸ εἰρημένον χαράτσιον κατ' ἐνιαυτὸν τελεῖν» (σελ. 15). Ἐχομεν λοιπὸν ἐπίσημον ἔγγραφο, πληροφοροῦν ἡμᾶς περὶ τοῦ χρόνου, τῶν ἀφαιρημάτων καὶ τοῦ τρόπου τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ χαράτσίου, δυστυχῶς ὅμως δὲν ὀνομάζεται ἐν αὐτῷ ὁ τότε πατριάρχης. Ἀλλ' ὁ τὸ ἔγγραφο τοῦτο δημοσιεύσας ἀποδέχεται αὐτὸ ὡς ἀθωωτήριον τοῦ πατριάρχου Διονυσίου τοῦ Α' καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ δικαιολογεῖ τὴν γνώμην ταύτην, ἴσως δὲ καὶ ρητῶς λέγεται ἐν τῷ κώδικι, ἐξ οὗ ἐκεῖνος τὸ ἀντέγραψεν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν ἔχομεν λόγον νὰ θέσωμεν ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν γνώμην τοῦ ἐκδότου, οὔτε τὴν

(1) Αἱ φράσεις τοῦ ἐγγράφου εἶναι: «ἡ ἐνστάσις ὅμως ἡ ἡμετέρα οὐδὲν ἴσχυεν, ἀλλ' ὁσημέραι ἐπιτετείνοντο ἡμῖν τὰ δεινὰ· τοὺς τε γὰρ ναοὺς ἐκλείσαν καὶ παντελῶς ἀργία τοῦτοισι ὑπέειλσαν» (σελ. 15).

ὁρθὴν ἀντιγραφὴν τῆς χρονολογίας τοῦ ἐγγράφου ὀκτ. 6983 (1474).

Τούτων οὕτως ἐχόντων, τὸ χαράτσιον εἰσήχθη ἐπὶ τῆς πρώτης πατριαρχείας Διονυσίου τοῦ Α' καὶ ὄχι ὑπὸ Ραφαῆλ τοῦ Α', ὅστις οὕτω κηρύσσεται ἀθῶος τῆς ἐνοχῆς ἐκείνης, ἔχει δὲ πολλὰς ἄλλας, ὥστε νὰ μὴ εἶναι ἀνάγκη καὶ δὴ ἀδίκως ν' αὐξήσωμεν αὐτὰς κατὰ μίαν ἀκόμη. Δεκτοῦ γενομένου, ὅτι τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφο εἶναι ἡ ἀθῶσις Διονυσίου τοῦ Α' καὶ ὅτι πρυέρχεται ἐκ τοῦ ἔτους 1474, πρέπει νὰ καταβιβάσωμεν τὴν πρώην αὐτοῦ πατριαρχεῖαν μέχρι τοῦ ἔτους τούτου, δηλ. τοῦ 1474, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀκριβῶς ν' ἀρχίσωμεν καὶ τὴν δευτέραν πατριαρχίαν Συμεῶν τοῦ Τραπεζουντίου, γνωστοῦ ὄντος, ὅτι ὁ Διονύσιος οἰκειοθελῶς ἀπέχρησεν εὐθὺς μετὰ τὴν ἀθῶσίν του. Ἡ δευτέρα πατριαρχεία τοῦ Συμεῶν, κατ' ὁμόφωνον μαρτυρίαν τῶν χρονογράφων παρετάθη περὶ τὰ τρία ἔτη (1474=1477), ὥστε ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ραφαῆλ ὁ Α' ἀνῆλθε τὸν πατριαρχικὸν θρόνον 1477 ἢ 1478.

Ὁ πατριάρχης Ραφαῆλ δὲν ἐγένετο μὲν κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰσηγητῆς τοῦ χαράτσίου, πάντως ὅμως θὰ ἔπραξέ τι σχετικὸν πρὸς τοὺς εἰς τὴν κυβέρνησιν πληρωνομένους φόρους διότι ἄλλως ἦτο δύσκολον τὸ ὄνομά του ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὸ ζήτημα τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ χαράτσίου. Ἐπειτα ὁ ἀλλοεθνῆς καὶ ἀλλόγλωσσος (1) οὗτος κληρικὸς οὐδενὸς τῶν ἡμετέρων

1) Ἀναφέρεται συνήθως ὡς Σέρβος ἱερομόναχος, μὴ γνωρίζων τὴν ἐλληνικὴν. (Μαλαζοῦ, αἰτ. σελ. 114) ἀκαὶ ρωμαίικα τελείως δὲν ἔγρικεν. Ψευδοδωροθέου (σελ. 420) «ρωμαίικὰ δὲν ἔξενον». Ὁ Ὑψηλάντης (σελ. 26 κΕ), ὅστις πλὴν τῶν ἀνωτέρων ἔχει καὶ ἄλλας πηγὰς, διότι μεταδίδει ἡμῖν τὴν πληροφορίαν, ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος κατ' ἄλλους ὀνομάζεται Θεοφάνης, δὲν ἀναφέρει τι περὶ τῆς γλωσσομαθείας αὐτοῦ. Πάντως δὲν θὰ ἐγνώριζε καλῶς τὴν ἐλληνικὴν.

τὰς συμπαθείας ἐκέκτητο, ὥστε ἄνευ ἰδιαιτέρας πρὸς τὴν κυβέρνησιν προσφορᾶς ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνέλθῃ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Καὶ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ἔχομεν εὐτυχῶς εἰδήσεις, αἵτινες ἀφενὸς ὑποστηρίζουσιν ἐμμέσως τὴν ἀνωτέρω διατυπωθεῖσαν γνώμη, ὅτι ὁ πατρ. Ραφαὴλ δὲν ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητὴς τοῦ χαρατσίου, ἀφετέρου, ἐπιχέουσιν ἀρκετὸν φῶς ἐπὶ τῆς προσφορᾶς, ἣν οὗτος ἔκαμε εἰς τὴν κυβέρνησιν, ὅπως ἐπιτύχῃ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Αἱ εἰδήσεις αὗται εἶνε αἱ ἐξῆς. Κύριλλος ὁ Λαυριώτης ἐν τῷ πατριαρχικῷ χρονικῷ (ἐκδ. Μ. Γεδεών, ἀνατυπ. στ' τόμ. Ἀθηναίου σελ. 22) ἀναφέρει περὶ τοῦ Ραφαὴλ τὰδε.

«οὗτος διδοὺς τῷ βασιλεῖ ὁμολογίας γράμμα
ὑπόσχεται ἐξάπαντος ἵνα δώσῃ φλωρία
προσθήκης πεντακόσια εἰς τούτον ποιήσῃ
πατριάρχην τῆς πόλεως, οἰκουμηνικοῦ θρόνου».

Περὶ εἰσαγωγῆς νέου φόρου οὐδεὶς λόγος γίεται, ἀλλ' ἀπλῶς, ὅτι ὁ Ραφαὴλ, ἵνα ἐπιτύχῃ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ἔδωκεν ὑπόσχεσιν ἐγγραφον, δι' ἧς ἔκαμε **προσθήκην** (500 χρυσῶν), πλὴν δὲν ὀρίζεται ποῦ ἡ αὐξησης αὐτῆ ἐγένετο. Οἱ εἰς τὴν κυβέρνησιν ὑπὸ τοῦ πατριαρχείου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πληρωνόμενοι φόροι ἦσαν κυρίως δύο, τὸ **πεσκέσιον** καὶ τὸ **χαράττιον** μένει λοιπὸν νὰ ἴδωμεν, εἰς ποῖον τούτων ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ραφαὴλ ἡ προσθήκη αὐτῆ. Ὁ κατάλογος τοῦ Δούκα Καταβολάνου, ὡς ὁ Α. Π. Κεραμεὺς ἀναφέρει, ἀποδέχεται, ὅτι ὁ Ραφαὴλ «ἀνέβασε τὸ χαράττιον φλωρία δύο χιλιάδες» (περιοδ. Ἑλλην. Φιλολ. Συλλ. παράρτ. 12, τόμ. σελ. 19 σημ. 1. Καὶ ἐνταῦθα ὁ Ραφαὴλ δὲν παρίσταται ὡς εἰσηγητὴς τοῦ χαρατσίου, ἀλλ' ὡς αὐξήσας αὐτὸ, πλὴν τὸ ποσὸν ὅπερ σημειοῦται (2 χιλ. χρυσῶν), οὐδεμίαν αὐξησης δεικνύει διότι ἀπ' ἀρχῆς τὸ χαράττιον ἀνῆρχετο εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο.

Μήπως λοιπὸν ἡ προσθήκη ἐγένετο εἰς τὸ πεσκέσιον; Ἡ Πατριαρχικὴ Ἱστορία τοῦ Μαλαξοῦ (σελ. 112 ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς σελ. 116 καὶ 176) καὶ τὸ Χρονικὸν τοῦ Ψευδοδωραθέου (αὐτ.), αἵτινα ἐσφαλμένως, ὡς ἀνωτέρω ἐδείχθη, ἀποδέχονται τὸν Ραφαὴλ εἰσηγητὴν τοῦ ἐτησίως πληρωνομένου χαρατσίου, ἀποδέχονται συγχρόνως αὐτὸν πληρῶσαντα κατὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ **πεσκέσιον** 500 μόνον χρυσῶν, ἐνῶ ὅτε ὁ Ραφαὴλ ἐξήγησε τὸν Πατριαρχ. θρόνον, τὸ πεσκέσιον ἀνῆρχετο ἐπίσης εἰς 2 χιλ. χρυσῶν. Ἄρα κατ' αὐτοὺς ὁ Ραφαὴλ, εἰσαγαγὼν τὸ χαράττιον, ὑπεβίβασε συγχρόνως τὸ πεσκέσιον ἀπὸ 2 χιλ. εἰς 500 χρυσῶν (1). Ἀποδειχθέντος ὁμοῦς, ὅτι ὁ Ραφαὴλ δὲν ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητὴς τοῦ χαρατσίου, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ τὸν ὑποβιβασμὸν τοῦτο τοῦ πεσκέσιου; Ἀφοῦ οὐδ' οἱ ἀριστοὶ καὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον νομίμως ἀνελθόντες πατριάρχαι κατάρθωσαν ποτὲ νὰ καταβιβάσωσιν αὐτὸ εἰς τὸ ποσὸν τῶν 500 χρυσῶν, ἀποκλείεται τοῦτο ἐκ τῶν προτέρων, προκειμένου περὶ τοῦ μεθύσου καὶ ἐπιβάτου Ραφαὴλ. Εἰκάζομεν λοιπὸν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς 500 δὲν δεικνύει τὸ ὅλον ποσὸν τοῦ πεσκέσιου, ὅπερ ἐπλήρωσεν, ἀλλὰ μόνον τὸ ποσὸν, καθ' ὃ ἡ αὐξησης ἐγένετο. Ἡ εἰκασία αὕτη ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῆς μαρτυρίας Κυρίλλου τοῦ Λαυριώτου, ὅστις ἐν τῷ ἀνωτέρω παρατεθέντι χωρίῳ ἀναφέρει, πλὴν ἀορίστως, ὅτι ὁ Ραφαὴλ ἔκαμε **προσθήκην 500 χρυσῶν**. Ὁ Ραφαὴλ λοιπὸν τὸ πεσκέσιον ἠύξησε κατὰ 500, πληρώσας 2500 χρυσῶν. Εἰς τὴν γνώμην

(1) Ὁ Μαλαξὸς μάλιστα προσθέτει ὅτι ἐπὶ Ραφαὴλ ἔκαμαν τὸ πεσκέσιον νὰ ὀβείσῃ, ὁπότεν γίνεται νέος πατριάρχης (σελ. 1112). Καὶ ἐν τούτῳ καταφαίνεται ἡ συγκεχυμένη διήγησις τοῦ Μαλαξοῦ. Τὸ πεσκέσιον ἀπ' ἀρχῆς οὕτως ἐπλήρωνετο.

ταύτην δὲν ἀντίκεινται, ὡς ἐκ πρώτης ὀφείως. θὰ ἐνόμιζέ τις, ὅσα Κύριλλος ὁ Λαυριώτης ἐν τῷ μνημονευθέντι αὐτοῦ ἔργῳ παρακατιῶν λέγει :

Ἦλθεν ὁμως ὁ καιρὸς, ἦλθεν ἡ προθεσμία,
ἵνα πληρώσῃ ἅπαντα τὰ φλωρία ἐκεῖνα,
τὰ φλωρία, ἃ ἔταξεν, ἵνα πατριαρχεύσῃ.
Αἰτεῖ, ζητεῖ ὁ βασιλεὺς τ' ἀργύρια συντόμως
οὐδὲν ἔχει ὁ Ραφαήλ, οὐδὲ ὀβολὸν ἔχει.

Ἡδύνατό τις δηλ. ν' ἀντιτάξῃ, ὅτι τὸ πεσκέσιον ἐπληρώνητο ἀμέσως κατὰ τὴν ἀνάρρησιν καὶ ἐπομένως ὁ Ραφαήλ, ἂν εἰς αὐτὸ ἔκαμε τὴν προσθήκην, ἀμέσως ἐπλήρωσε τὰ ὑπεσχημένα, ἐνῶ οἱ τοῦ Κυρίλλου παρατεθέντες στίχοι παριστῶσιν αὐτὸν μετὰ καιρὸν μὴ δυνάμενον νὰ πληρώσῃ τὰ ὑπεσχημένα ποσά. Ἄλλ' ἐν πρώτοις ἀγνοοῦμεν, ἂν καὶ κατὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Ραφαήλ ἐπληρώθη τὸ πεσκέσιον ἀμέσως καὶ δὴ ὄλον, ἄνευ τινὸς προθεσμίας, ἔπειτα δὲ ὁ Ραφαήλ εἶχε βεβαίως συγχρόνως ὑποσχεθῆ τὴν πληρωμὴν καὶ τοῦ ἀπὸ τῆς πατριαρχείας Διονυσίου τοῦ Α' εἰσαχθέντος χαρτασιίου (2 χιλ. χρυσῶν), ἄνευ ὁμοίως προσθήκης τινός, καὶ τούτου ἡ πληρωμὴ, ἂν μὴ ἦ τοῦ πεσκέσιου, ἐδυσκόλευε τὸν Ραφαήλ. Ὅτι ὁ Ραφαήλ ἐπλήρωσεν πεσκέσιον ὄχι 500, ἀλλὰ 2500 χρυσῶν, ἐξάγεται καὶ ἐντεῦθεν ἢ μετ' αὐτὸν ἐκ νέου αὐξήσις τοῦ πεσκέσιου, κατ' αὐτὴν τὴν Πατριαρχ. Ἱστορίαν τοῦ Μαλαξοῦ (σελ. 176 καὶ 177), ἐγένετο ἐπὶ Διονυσίου τοῦ Β' (1537), ὅστις ἐπλήρωσε 3 χιλ. χρυσῶν. Εἶναι βεβαίως πολὺ πιθανώτερον, ὅτι τὸ πεσκέσιον ἀπὸ 2500 χρυσῶν ἀνῆλθεν 3 χιλ., παρ' ὅτι ἀπὸ 500 μόνον χρυσῶν ἀνῆλθεν ἀμέσως εἰς τὸ ποσὸν ἐκεῖνον.

Τὸ συμπέρασμα τῶν ἀνωτέρων εἶναι τὰ ἑξῆς: α') ὅτι τὸ χαρτάσιον εἰσήχθη τῷ 1474 ἐπὶ τῆς α' πατριαρχείας Διονυσίου τοῦ Α' καὶ β') ὅτι ὑπὸ Ραφαήλ τοῦ Α' (1477 ἢ 78)

ἐγένετο αὐξήσις τοῦ πεσκέσιου ἀπὸ 2 χιλ. χρυσῶν εἰς 2500. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον, στηριζόμενον ἐπὶ ἐπισήμου ἐγγράφου, εἶναι ἀναμφισβήτητον, τὸ δὲ δεύτερον, πιθανωτάτη εἰκασία στηριζομένη ἐπὶ ἀρκετῶν ἐμμέσων μαρτυριῶν.

Β. Κ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

Η ΑΡΜΕΝΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

(συνέχεια προηγ. τεύχους)

Ἡ Σύνοδος τῶν Ἀρμενίων Γεωργιανῶν καὶ τῶν περὶ τὴν Κασπίαν Ἀλβανῶν ἐπισκόπων ἡ συγκληθεῖσα ἐν Τβίβι τῷ 506 ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Παμκέν ἀπεκήρυξεν ἐπισήμως τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως τῆς Ἐφέσου ἀπορρῶσασα πᾶν ὅ,τι ἦτο νεστοριανὸν ἢ ὑπόκτον ἐπὶ νεστοριανισμῷ, συμπεριλαμβανομένου τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου. Δὲν ἐχώρησεν ὁμοίως μέχρι τοῦ νὰ ἀποδεχθῆ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐτυχοῦς, οὗ τὸ ὄνομα εἶμα τῷ τοῦ Ἀρείου, Μακεδονίου καὶ Νεστορίου ἐπισήμως κατακρίθησαν. Τοιαύτη ἦτο, συμπεραίνει λέγων, ἡ πρώτη δήλωσις τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἐν Χαλκηδόνι Σύνοδον. Κατόπιν ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία παραιτούμεναι τῆς ἀντιστάσεως αὐτῶν ἀνεγνώρισαν αὐτὴν ὡς Δ' Οἰκουμενικὴν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἀποκρούσασα συμβιβασμὸν ἐμπνεόμενον, κατὰ τὸν συγγραφέα ὑπὸ σκέψεων οὐδὲν τὸ θεολογικὸν ἔχουσῶν. Αὕτη ἐμεινέ σιαθερὰ ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς ἀποφάσει, ἐξηκολούθησε

τηρούσα στάσιν υπερασυντηρητικὴν (*ultra conservative*). Ἡ ἐν ἀναφορῇ εἰς τὴν ἐν Χαλκηδόνι Σύνοδον ληφθεῖσα ἀπόφασις, τελευταῖαν λέγει ὁ συγγραφεὺς, ἐπεκυρώθη ἐπὶ τῆς Πατριαρχίας Νερσὲς τοῦ Β' (548—557) ἐν τῇ ἐν Τβίν (554) συνόδῳ, ἥτις γεγωνύει τῇ φωνῇ διεκήρυξε τὴν πίστιν τῆς Ἐφέσου κατὰ τῆς πλάνης τοῦ Νεστορίου καὶ τῶν ἀξιώσεων τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου.

10. Διαδοχικαὶ ἔριδες. Ἐν τῷ κεφ. τούτῳ ὁ συγγραφεὺς ποιεῖται λόγον περὶ τῶν ἀπὸ τῆς 6ης καὶ ἑξῆς ἑκατ. ἀποπειρῶν τῶν Βυζαντινῶν πρὸς ἀποδοχὴν ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου ὡς καὶ περὶ ἀντενεργειῶν εἰς τοῦτο ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ Ἀράβων, ὅτε πάντων τῶν Κρατῶν τούτων (Βυζ. Περσ. καὶ Ἀρβ., ἐπικρατούτων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν Ἀρμενίᾳ διαδοχικῶς ἢ καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατανεμομένων δηλ. αὐτῆν. Οἱ Ἀρμένιοι καίπερ ἀποφύγοντες, λέγει, νὰ προσβάλλωσι τὴν φιλοτιμίαν τῶν κρατούντων εἶχοντο τῆς πατρῴου δόξης, ἀλλὰ παρουσιάζουσι κατ' ἀνάγκην παρ' αὐτοῖς συμπτώματα ταλαντεύσεως. Εἰπόν ταῦτα ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει τὴν ὑπὸ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ὑποστήριξιν τῶν ἐν Περσίᾳ ὁμοφρόνων πολεμουμένων ὑπὸ τῶν Νεστοριανῶν, διεξοδικώτερον δὲ τὰ κατὰ τὰς ἐνεργείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς καινύνασιν τῶν Μονοφυσιτῶν, καὶ τὴν πρὸς τοῦτο καταδικὴν ἐν τῇ Ε' Οἰκ. Συνόδῳ (553) τῶν τριῶν λεγόμενων Κεφαλαίων, μεθ' ὃ παρατηρεῖ ἐπὶ λέξει ὅτι οὕτω ἔληξεν ἐν τῷ Ἑλληνο-ρωμαϊκῷ κόσμῳ τὸ ζήτημα τῆς Συνόδου Χαλκηδόνος δι' ἑμμέσου τρόπου, τονισθείσης τῆς ἰδέας τῆς ἐν Χριστῷ ἐνότητος, τῆς ὁρισθείσης ἐν τῇ ἐν Ἐφέσῳ συνόδῳ, ἐπιφέρει δὲ «οἱ Ἀρμένιοι μεί-

γαντες πιστοὶ εἰς τὴν σύνοδον ταύτην (τὴν ἐν Ἐφ.) παρὰ τὸ ἀμφίρροπον (*tergiversation*) τῶν ὁπαδῶν τῆς Συνόδου Χαλκηδόνος, οὐδεμίον ἠσθάνοντο ἀνάγκην νέων δογματικῶν ὁρισμῶν. Ὅθεν ἠρηθῆσαν νὰ δώσωσι σημασίαν τινὰ εἰς τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν, ἐννοεῖ τὰ τῆς Ε' Οἰκουμενικῆς, καίτοι ἦσαν οὐχὶ μόνον σύμφωνοι πρὸς τὰς ἀρχὰς αὐτῶν, ἀλλ' ἐστηρίζοντο καὶ ἐπὶ τοῦ κύρους τοῦ Πατριάρχου Σαχάκ, οὗ ἢ πρὸς τὸν (Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως) Πρόκλον ἐπιστολῇ ἀνεγνώσθη πανηγυρικῶς ἐν τῇ Συνόδῳ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Κεφαλαίων τοῦ ἀγ. Κυρίλου τοῦ Ἀλεξανδρείας. Ὁ Πατριάρχης Νερσὲς ὁ Β' ὁ ἐκ Πακρεβάντ ἠρξέσθη ὅπως ἐν τῇ ἐν Τβίν συνόδῳ τοῦ ἐπομένου ἔτους (554) διὰ κηρύξῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐν Ἐφέσῳ Συνόδου, ἀντιθέτως πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς Χαλκηδόνος. Γράψας τὰ ἀνωτέρω ὁ συγγραφεὺς σημειοῦται ὅτι αἱ ἀποτυχούσαι παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις ἐνεργεῖαι τῶν Βυζαντινῶν ἐπέτυχον παρὰ τοῖς Γεωργιανοῖς, τοῦ Πατριάρχου αὐτῶν Κουριδὸν ὅπως ἐπισύρη ἑαυτῷ τὴν αὐτοκρατορικὴν εὐνοίαν, παρὰ τὰς προσπαθείας τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, ἀποσπασθέντος ἀπ' αὐτῆς καὶ προσχωρήσαντος πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ Ἀρμενικὴ Σύνοδος τοῦ 609 ἐπεκύρωσε τὴν ἐν λόγῳ ἀπόσχιον. Ἡ Γεωργ. Ἐκκλησία ἀποδεξαμένη τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνεχωνεύθη σὺν τῷ χρόνῳ μετὰ τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ἀποβαλλοῦσα οὕτω τὴν αὐτοτέλειαν καὶ τὸν ἴδιον ἐθνικὸν αὐτῆς χαρακτήρα. Τὸ πᾶν ἤδη κατὰ τὸν συγγραφεῖα ἐξερωσίσθη ἐν Γεωργίᾳ. Ἱεραρχία καὶ κληρὸς, λειτουργία καὶ γλῶσσα. Ὁ ἕξαρχος αὐτὸς καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῆς Γεωργίας στρατολογοῦνται ἐκ τοῦ ρωσικοῦ

κλήρου. Περσίνων μνημονεύει τῆς τελευταίας, ὡς λέγει, ἀποπέρας τῶν Βυζαντινῶν, ὅπως προσελκύσωσι τοὺς Ἀρμενίους. Ἡ ἀπόπειρα αὕτη συγίσταται εἰς τὴν ἐν τῇ ὑπὸ τοὺς Βυζαντίους περιελθόντι τμήματι τῆς Ἀρμενίας ἐγκατάστασιν Πατριάρχου τῷ (590) φρονούντος τὰ αὐτῶν.

Ἄλλ' ἡ ἀπόπειρα ἀπέτυχε, τοῦ ἐγκαθέτου, κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ συγγραφέως, πατριάρχου ὀνομαζομένου Χοβγανῆς ἐκ Πακαρᾶν, περιπεσόντος εἰς τὰς χεῖρας τῶν Περσῶν, τῶν δὲ Βυζαντινῶν ἀποσχόντων ὅπως ἐκλέξωσι διάδοχον αὐτοῦ, ἅτε καὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς Ἀρμενίων μὴ ἀναγνωρισάντων τὸν Χοβγανῆς.

11. Ἐπάνοδος εἰς τὰς ἐριδας. Μνημονεύσας τῶν πρὸς τοὺς Πέρσας ἀγῶνων τοῦ Ἡρακλείου, εἰς οὗ τὰς ἐπιτυχίας οὐ μικρὸν συνεβάλλοντο οἱ ὑπὸ τὸν Μεγκεγκὲ Γεχουνὶ Ἀρμένιοι πολεμισταὶ, ἐνδιατρίβει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὰ μετὰ τὰς ἐπιτυχίας ταύτας ἀφορῶντα εἰς τὴν ἀπόπειραν τοῦ Ἡρακλείου πρὸς ἔνωσιν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, πρὸς ὃν σκοπὸν μετέβη οὗτος καὶ αὐτοπροσώπως εἰς Ἀρμενίαν. Ἐνταῦθα οὗτος πατριαρχοῦντος τοῦ Ἀρμενίου πατριάρχου Βέζο (Ἐσδρα) τοῦ ἐκ Παραγενακῆρ ἐπέτυχε πράγματι τὴν ἔνωσιν ἐπὶ τῇ βίσει τύπου πίστεως, ἐπιβληθέντος ὑπ' αὐτοῦ, συμφώνου μὲν πρὸς τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως τῆς Ἀρμ. Ἐκκλησίας, παρερχομένου δὲ σιγῇ τὴν ἐν Χαλκηδόνι Σύνοδον. Σύνοδος εἰδικὴ ἐν Καρὶν (Ἐρζερούμ) ἐπεκύρωσε τὸν ἐν λόγῳ τύπον τῆς πίστεως καθιερωθέντα καὶ διὰ πανηγυρικῆς λειτουργίας (632) καὶ κοινῆς Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων μεταλήψεως τῆς θείας κοινωνίας. Ἡ ἐπακολούθησασα ἀντίδρασις τῶν Ἀρμενίων καὶ τοῦ λαοῦ δὲν κατώρθωσε νὰ καταρτίψῃ τὸν πατριάρχην Γιέζο, τῆς κατ'

αὐτοῦ ἀγανακτήσεως διατηρηθείσης οὐχ ἦτον καὶ ἐν τῷ μετέπειτα χρόνῳ καὶ ἐκδηλουμένης διὰ τῆς ἀναστροφῆς τοῦ ἀρχικοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ γράμματος. Ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει κατόπιν τὰ κατὰ τὴν δραστηριότητα τοῦ πατριάρχου Νερσῆς τοῦ Γ' τοῦ ἐπονομασθέντος Σινὸγ (ἐποικοδομητοῦ, πρῶην στρατιωτικοῦ, ἀναβάντος τὸν πατριαρχικὸν θρόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἀραβικῆς ἐπιδρομῆς (641), προοκειμένου τοῖς Βυζαντινοῖς, ἀλλὰ μὴ δυνηθέντος νὰ ἀντιστῇ τοῖς στρατιωτικοῖς ἀρχηγοῖς Σιμπάτ Παγκρατουνὶ καὶ Θεοδώρῳ Ριστουνὶ, ὑποχρωμένοις νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τοὺς Ἀραβας. Πραῦνας τὴν μῆνιν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Δ' προτιθεμένου νὰ λάβῃ ἐκδίκησιν διὰ τὴν δειλίαν τῶν Ἀρμενίων, Νερσῆς ὁ Γ' ἅμα τῇ ἀπομακρύνσει τῶν Βυζαντινῶν ἐν νέῃ Συνόδῳ συγκροτηθείσῃ ἐν Τβὶν (645) διεκήρυξε τὴν ὑπὸ τῆς Ἀρμεν. Ἐκκλησίας ἀποδοχὴν τῶν τριῶν πρώτων Οἰκ. Συνόδων καὶ τὴν ἀπόρριψιν πάσης μεταγενεστέρως προσθήκης. Παρὰ ταῦτα ὁ πατριάρχης Νερσῆς ἦτο ὀπαδὸς τῆς Βυζαντιακῆς πολιτικῆς, ἐφ' ᾧ καὶ προσκρούσας τῷ μεγάλῳ σατράπῃ Θεοδώρῳ συντασσομένῳ τῷ ἐκάστοτε ἰσχυροτέρῳ, ἀπεχώρησε τῆς ἀρχῆς μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδώρου, ἐπισυμβάντος μετὰ ἔξαστίαν, ὅτε μετὰ τοῦ Νερσῆς ὑπερίσχυσε ἡ Βυζαντιακὴ ἐπιρροή, ἀλλ' ἀσθενῆς πάντοτε καὶ μὴ ἀσφαλῆς. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νερσῆς (661) Σαχᾶκ τοῦ Γ' τοῦ ἐκ Τσαραπόρ (677—703), ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ ὁποίου ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς ἐν Ἀρμενίᾳ οἱ Ἀραβες, πολέμοι πάσης μετὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐκκλησ. συνεννοήσεως. Σαχᾶκ ὁ Γ' ἀνέλαβεν ὁδοιπορίαν πρὸς τὸν ἐν Δαμασκῷ χαλίφην τῶν Ἀράβων. Καίτοι δὲ ἀπέθανεν οὗτος καθ' ὁδόν, ὁ χαλίφης παρεχώρησε τοῖς Ἀρμενίοις

τάς πλείστας τῶν προνομίων, δι' ἧς ἤρχετο πρὸς αὐτὸν ὁ πατριάρχης Σαχάκ. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἐγγιά (Ἠλλίας) ὁ ἐξ Ἀρδχῆς (709—717) ἀνέπτυξε ζῆλον ζῆλον οὐ μόνον κατὰ τῶν Ἀρμενίων ἐκείνων θεολόγων, οἵτινες παιδεύθεντες ἐν Κ]πὸλαι ἐφρόνουν τὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν Κασπιακὴν Ἀλβανίαν διὰ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ Νερσῆς Παγγούρ, ἀποκλίνοντος ὑπὲρ τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῆς ἀντικασιτάσεως αὐτοῦ διὰ τοῦ Συμεών. Ὁ συγγραφεὺς ἐπὶ τούτοις πλέκει τὸ ἐγκώμιον Χοβχανῆς τοῦ Γ', τοῦ ἐξ Ὀτζοῦν ἐπικληθέντος Ἰμαστάσερ (φιλοσόφου) ὡς τοῦ μᾶλλον λόγῳ μορφώσεως καὶ διπλωματικῆς ἱκανότητος ἔπειρ τις ἄλλος διακριθέντος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους Ἀρμενίου Πατριάρχου. Ὑπὲρ τῆς μορφώσεως αὐτοῦ μαρτυροῦσιν αἱ κατὰ τῶν αἰρέσεων σαγγραφαι αὐτοῦ καὶ αἱ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν καὶ τὴν λειτουργίαν μεταρρυθμίσεις αὐτοῦ ὡς καὶ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη σύλλογῃ ἐκκλησιαστικῶν κανόνων. Τὴν δὲ διπλωματικὴν ἱκανότητά αἱ ὑπὲρ τοῦ Ἀρμενικοῦ ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀποσπασθεῖσαι παρὰ τῶν Χαλιφῶν προνομία. Πρωστὰς τῆς ἑξ' Ἀρμενίων καὶ Σύρων ἐπισκόπων συγκροτήσεως ἐν Μαναζγγεστ (726) συνόδου ἐν τῷ μεταξὺ τῆς Ἀρμενικῆς καὶ Συριακῆς μεγάλῳ ζητήματι τῷ ἀφορῶντι εἰς τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἠκολούθησε διδασκαλίᾳ ἀπηλλαγμένη τῶν υπερβολῶν ἐκατέρας τῶν διαμαχομένων μερίδων, τῶν Ἰουλιανιτῶν καὶ Σεβεριανῶν. Κατὰ ταύτην ἐνεκρίθη ἡ φυσικὴ ἀρχὴ καὶ αἱ ιδιότητες τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, διατηρηθέντος οὐχ ἦπτον ἀκεραίου τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὸ σῶμα τοῦ ἐνσαρκωθέντος Λόγου, μὴ ὑποκύψαντος τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ προωρισμένου εἰς ἀφθαρσίαν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐτῶν 728—755 διεδέξαντο

ἀλλήλοις 12 Ἀρμένιοι Πατριάρχαι, ἀπολαύοντες τῆς παρὰ τῶν Χαλιφῶν παρασχεθείσης τῇ Ἀρμ. Ἐκκλησίᾳ εἰρήνης. Ἐπὶ τούτοις ὁ συγγραφεὺς μνημονεύσας τῶν ὑποτελῶν ἡγεμονειῶν καὶ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτονομίας, δι' ὧν οἱ Ἀραβες ἐπρόκεισαν (862) τὴν Ἀρμενίαν, ἀναφέρει τὴν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον γενομένην ἀπόπειραν τοῦ Πατριάρχου Φωτίου πρὸς ἀποκατάστασιν σχέσεων μετὰ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τὴν ἀποτυχίαν αὐτῆς ἕνεκα τῶν εἰς τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀρμενίου Πατριάρχου Τσακάρια τοῦ Τζάκ (855—868) καὶ τοῦ ἡγεμόνος Πακρατουνι δοθεισῶν κατηγορηματικῶν ἀπαντήσεων, ἀποκρουουσῶν τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου.

12. Μετοικεσία Πατριαρχῶν. Τὸ Πατριαρχεῖον τῶν Ἀρμενίων δὲν ἐπεκαλεῖτο ἀπὸ ὠρισμένης τινὸς πατριαρχικῆς ἑδρας, ἀλλ' ἔφερε τὸν τίτλον Πατριαρχεῖον πάντων τῶν Ἀρμενίων (Ἀμέναιν Χαϊῶτς) καὶ ἐνεκαθίστατο οὕτω ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ Ἀρμενικοῦ ἔθνους, ἀνεξαρτήτως τῆς ἑδρας τῆς πολιτικῆς ἐν αὐτῇ ἐξουσίας. Ἐτσματζιν, ἡ ἀρχικὴ καὶ σύγχρονος τῆς ἀνακηρίξεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐπισήμου τοῦ Κράτους θερησκίας ἑδρα, ἀρχομένης τῆς Δ' ἐκ. ἦτο πρωτεύουσα μόνον τοῦ Βαγκανσαπάτ. Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ βασιλείου τούτου καὶ τὰς ἐπακολουθησάσας ταραχάς, Ἀρμένιος τις σατραπῆς ἐγκατέστη ἐν Τβιν, ἐνταῦθα δὲ οὐ μακρὰν τῆς Ἐτσματζιν παρὰ τὸ Ἀραράτ ἠδρευσε καὶ ὁ Πατριάρχης Χαβχανῆς ὁ Α' Μανδακούνη (484), καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ μέχρι Χοβχανῆς τοῦ ἐκ (Ντρασηχονακῆρτ) (899—931). Ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου τούτου ἡ Τβιν, πρωτεύουσα τῶν Ἀρμενίων βασιλείων Παγκρατουνι—τῆς Ἀρμενίας ἀποτελούσης νῦν

διαφόρους ὑποτελεῖς τῶν Ἀράβων ἡγεμονίας (τοῦ Βάν, Κάρος, Γιαγκάοκ) τιλοφορουμένας βασιλείας κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Ἀραβος ἐπιτρόπου Γιουσουφ, τοιοῦτοι ἐπώπτευσον τοὺς Ἀρμενίους βασιλεῖς μετὰ τοῦ δικαιώματος ζωῆς καὶ θανάτου ἐπ' αὐτῶν, καὶ Χοβχανές ὁ Ε' ἐγκατέστη ἐν Βάν ἐν τῇ μονῇ τῶν Τσορχοβάνκ Σαλναπάτ, ἐγγὺς τῆς ρηθείσης πόλεως, εἶτα δὲ ἐν τῇ νήσῳ Ἀγταμάρ τῇ καὶ βασιλικῇ ἔδρᾳ. Τρεῖς τῶν διαδόχων Χοβχανές τοῦ Ε' ἐπονομασθέντος Μπατμαπάν (ιστοριογράφου) ἤδρευσαν ἐπίσης ἐν Ἀγταμάρ παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τοῦ Βάν. Ἄλλ' ὁ Ἀνανιάν ὁ ἐκ Μάνς (943—967) προέκρινε νὰ ἐγκαταλίπη τὴν μόνωσιν τῆς νήσου καὶ νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς χώρας ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν βασιλέων τοῦ Ἀνί, καὶ δὴ πρὸς καιρὸν ἐν τῇ μικρᾷ πόλει Ἀρκίνα παρὰ τὴν Ἀνί, μέχρι τῆς ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ ἰδρύσεως Πατριαρχικῶν δωμάτων καὶ ναοῦ (992). Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀνανία τούτου, διακριθέντος ἐν τε τοῖς Ἐκκλησιαστικοῖς καὶ πολιτικοῖς τῆς χώρας ζητήμασι Βαχάν Σιουνί (967—969) ὑπὸ συνόδου Ἀρμενίων ἐπισκόπων συγκροτηθείσης ἐν Ἀνί καθρέθη ὡς φρονῶν τὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Γ' τοῦ ἐκ Σεβάν (969—971). Ἄλλ' ὁ καθαιρεθεὶς Πατριάρχης εὖρε προστασίαν παρὰ τῷ βασιλεῖ τοῦ Βάν. Ὅθεν προὐκλήθησαν ταραχαί, λήξασαι μόνον μετὰ τοῦ θανάτου ἀμφοτέρων τῶν ἀνταγωνιστῶν Πατριαρχῶν. Χατζικ ὁ Α' Ἀραγρουνή (971—992) διακριθεὶς διὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν δραστηριότητα αὐτοῦ, ἐκλεγεῖς κοινῇ ψήφῳ τῶν ἀντιμαχομένων, ἐπανήγαγε τὴν εἰρήνην ἐν ταῖς Ἀρμενικαῖς ἡγεμονίαις, ὑπερήσπισε δὲ

καὶ τοὺς ὁμοδόξους τῶν Βυζαντικῶν ἐπαρχιῶν, ἐγκαταστήσας δι' αὐτοὺς Ἀρμενίους ἐπισκόπους. Κτίσας ἐν Ἀρκίνα ναὸν καὶ Πατριαρχικὰ ἐνδαιτήματα ἐπελήφθη τῆς οἰκοδομῆς Πατριαρχείων καὶ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ Ἀνί. Ἄλλὰ ταῦτα ἐγκαινισθέντα οὐχ' ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Σαρκίς Α' Σαβάν (992—1019) ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ μετ' αὐτὸν Πέτρου Α' τοῦ Καζαντάρτζ (1019—1054) ἄτε τῆς Ἀνί καταληφθείσης ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν (1042). Τὸ μᾶλλον ἀξιοσημείωτον γεγονός ἐν τῇ διοικήσει τῶν τελευταίων τούτων δύο Πατριαρχῶν ὑπῆρξεν ἢ ὑπ' αὐτῶν καταδίωξις τῶν Θεονδρακικῶν, εἶδος Παυλικιανῶν, πολεμίων πάσης ἐξωτερικῆς λατρείας καὶ διακεκριμένων διὰ τὰς ἐνθουσιαστικὰς πράξεις καὶ τὴν τολμηρίαν αὐτῶν. Ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Χάροκ Ἰακώβ συνταχθεὶς αὐτοῖς ἤρξατο διοικῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν διατηρῶν ἐξωτερικῶς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα. Καίπερ δικαιολογηθεὶς δις πρὸ ἐπισκοπικῆς συνόδου, κατεκρίθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Σαρκίς, βεβαιωθέντος ἄλλοθεν περὶ τῆς ἐνοχῆς αὐτοῦ. Ὁμόφρονες πῶς αἰρετικοὶ κατέστρεψαν τὸν μέγαν σταυρὸν τῆς κόμης Χατσγκουχέ. Ὁ συγγραφεὺς κρίνει καλὸν νὰ δικαιολογήσῃ τὰς αὐστηρὰς σωματικὰς ποινὰς τὰς ἐπιβληθείσας αὐτοῖς ὡς ἐφαρμοσθείσας κατὰ μίμησιν τῶν ἀναλόγων μέτρων, ὧν χρῆσις ἐγένετο ἐν Βυζαντίῳ κατὰ τῶν Παυλικιανῶν. Διάδοχος τοῦ Πατριάρχου Πέτρου τοῦ Α', φίλα φρονοῦντος τοὺς Βυζαντινοὺς, διὸ καὶ ἐπὶ τῇ ἀλώσει ὑπ' αὐτῶν τῆς Ἀνί διατρίψαντος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν μέσῳ πολλῆς εὐνοίας, τελευτήσαντος δ' ἐν Σεβαστείᾳ, ὅπου ἀπεστάλη πρὸς ἐξάσκησιν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, ἐγένετο Χατσικ ὁ Β' κληθεὶς ἐπίσης ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ βασιανισθεὶς,

τὸ μὲν ὅπως ἀπακαλύψῃ τὴν περιουσίαν τοῦ προκατόχου αὐτοῦ καὶ θεῖου, τὸ δὲ, ὅπως ἀσπασθῇ τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου. Ἐξορισθεὶς εἰς Θαβμπλοῦρ παρὰ τὴν Ταραντίαν ἐν Μ. Ἀσίᾳ, παρέμεινεν ἐνταῦθα μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

13. Ἐγκαταστάσις ἐν Κιλικίᾳ. Πρὸς ὑποταγὴν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας οἱ Βυζαντινοὶ κύριοι ἤδη τῆς χώρας παρενέβαλλον προσκόμματα εἰς ἐκλογὴν νέου Πατριάρχου. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους Κωνσταντῖνος ὁ Δούκας ἐδέησε νὰ συγκατατεθῇ (1065) εἰς τὴν ἐκλογὴν ὡς Πατριάρχου τοῦ τόπου γενικοῦ διοικητοῦ, ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅπως οὗτος ἐγκαταστῇ ἔξω τῆς Ἀρμενίας ἐν Κοικὸρ Βαχεράμ κειμένη ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ Κἄρος τοῦ Ἀρμενίου ἡγεμόνος Καγγίκ. Ὁ Πατριάρχης οὗτος ἐπικληθεὶς Βιμαϊσῆρ (Μαατυρόφιλος) παρὰ τὴν μόρφωσιν καὶ τὰ προσόντα αὐτοῦ δεξιόμενος τὴν ἐκλογὴν μόνον καὶ μόνον, ὅπως μὴ μὲν κενὸς ὁ Πατριαρχικός Θρόνος τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ κατὰ τὸν μακρὸν χρόνον (1065—1902) τῆς πατριαρχίας αὐτοῦ ὁ τὲ μὲν ἀνελάμβανεν ἱερὰς ἀποδημίας εἰς Πάλαιστίνην καὶ Αἴγυπτον, ἄλλοτε περὶ φιλολογικὰς ἐνδιατριβῶν σπουδὰς κατέλειπε τὴν διοίκησιν βικαρίοις καὶ δὴ τῷ ρέκτῃ Παρσῆγ τοῦ Α' (Βασιλείῳ) τῷ ἐξ Ἀνὶ ἀνεψιῷ αὐτοῦ, τῷ καὶ διαδεξαμένῳ αὐτὸν (1105). Ἡ ἐν Ζαμητία παρὰ τὴν Ἀμάσειαν ὑποτιθεμένη ἔδρα τῶν Ἀρμενίων Πατριαρχῶν καὶ τῶν βοηθῶν αὐτῶν δὲν ἐχρησίμευσεν ὡς τοιαύτη ἢ πρὸς καιρὸν μόνον, τοῦ Παρσῆγ διατριβόντος ὅτε μὲν ἐν Ἀνί, ὅτε δὲ ἐν Κιλικίᾳ καὶ Κομογένη, ὅπου ἤρξαντο ἐγκαθιστάμενοι οἱ Ἀρμένιοι, φεύγοντες τὰς ταταρικὰς ἐπιδρομὰς. Ἡ μονὴ τοῦ Σχοῦγκρ, κέντρον τοῦ ἐπὶ τῶν ὁρέων Σῆβ-Λῆρ (Ἀμανοῦ) ἀρξαμένου νὰ ἀκ-

μάξῃ μοναχισμοῦ, ἐξελέγη καὶ ὡς συνήθως τῶν Πατριαρχῶν ἔδρα αἰτε κειμένη ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ὑπὸ τοῦ Ρουβέν καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου (1095—1110) ἰδρυθείσης ἀρμενικῆς ἡγεμονίας. Διάδοχος τοῦ Παρσῆγ ἐγένετο Κοικὸρ Μπαλχαβουνή μόλις 25ῆτης, ὑποδειχθεὶς ἤδη ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Β' διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ ἰκανότητα. Ἄλλ' ἡ νεότης αὐτοῦ ἔδωκεν ἀφορμὴν τῷ τῆς Ἀνταμάρ ἀρχιεπισκόπῳ Δαβίδ Νορδικιάν, ὅπως χαρακτηρίσῃ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ ὡς παράνομον σφετερισθῆ τὴν ἀνωτάτην Ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν (1114), πρὸς ἣν ἤρξαντο ἐγείροντες ἀξιώσεις οἱ ἀρχιεπίσκοποι Ἀγταμάρ θμα τῇ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης εἰς Ἀρκίνα μεταφορῶ τῆς Πατριαρχικῆς ἔδρας. Ἐκτακτος συνέλευσις ἐκ 2500 κληρικῶν ὑποστηριζομένων ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τῆς Κιλικίας, κατέδικασε τὸν Δαυῖδ. Ἄλλ' οἱ Ἀντιπατριάρχαι τῆς Ἀγταμάρ ὡς ἀποκαλεῖ τοὺς διαδόχους τοῦ Δαυῖδ ὁ συγγραφεὺς, διετήρησαν τὴν ἔδραν αὐτῶν μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, συμβιβασθέντες πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Δώδεκα ἔτη μετὰ τὴν εἰς τὴν ἀρχὴν εἰσοδὸν αὐτοῦ (1113) Κοικὸρ ὁ Γ' ἐγκαταλίπων τὴν Σαβατῆρ ἐγκαθίσταται ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ Δτζόβκ (Δουλοῦκ) ἀνήκοντι τῇ οἰκογενεῖᾳ αὐτοῦ καὶ παραμένει αὐτόθι ἐπὶ 22 ἔτη, μεθ' ὃ ἐπιδικῶν πρὸςφορῶτερον τόπον διαμονῆς, ἐξαγοράζει παρὰ τοῦ κόμητος Ζοσελίν σατράπου τῆς Γερμανικίας (Μαράς) τὸ παλάτιον τοῦ Φόρμικλα (Ροῦμ Καλέ) χρησιμεῦσαν ὡς ἔδρα τῶν Ἀρμενίων Πατριαρχῶν ἐπὶ ἐνα 1)2 αἰῶνα (1147—1393) μέχρι τῆς καταλήψεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων. Ἐντεῦθεν ἐγκατεστάθησαν αὐτοὶ ἐν Δίς, πρωτεύουσα τοῦ Ἀρμενικοῦ βασιλείου τῆς

Κιλικίας, ἐδρεύσαντες ἐν αὐτῇ 1 1)2 ἐπίσης αἰῶνα (1293—1441). Ἡ Πατριαρχικὴ ἔδρα τῶν Ἀρμενίων μεταβίβάζεται τότε ἐκ νέου εἰς Ἔστοματζίν.

14. Προσπάθειαι πρὸς ἔνωσιν. Ὁ συγγραφεὺς κρίνει ἀναγκαῖον, ὡς δικαιολογήσῃ τὴν ἐπιδεικνυομένην ἐκάστοτε ἐτοιμότητα τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, ὡς συνάπτῃ διαπραγματεύσεις πρὸς ἔνωσιν παρὰ τὰς ἐκάστοτε ἀποτυχίας. Ἡ ἐτοιμότης αὕτη ὀφείλεται κατὰ τὸν συγγραφέα εἰς τὸ δαλλακτικὸν πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς δυσχερεῖς πολιτικὰς περιστάσεις, ὑφ' ἧς ἐκάστοτε διατέλουν οἱ Ἀρμένιοι, ἐπιζητοῦντες διὰ τῶν πρὸς τὴν ἔνωσιν διαπραγματεύσεων πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ τὴν Ρωμαϊκὴν κατόπιν Ἐκκλησίαν ἀνακούφισιν ἀπὸ τῶν πιεζουσῶν αὐτοὺς πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν δυσχερειῶν. Ἄλλ' οὐδέποτε προστίθησι λέγων ὁ συγγραφεὺς, ἡ Ἀρμεν. Ἐκκλησία ἐνέδωκεν εἰς τὰς προσηλυτιστικὰς τάσεις τῶν Βυζαντινῶν, οὐδὲ εἰς τὸν δεσποτισμὸν τῶν Λατίνων, εὐκόλως συμβιβασθεῖσα μόνον πρὸς τὴν Συριακὴν Ἐκκλησίαν, μὴ προβαλλομένην ἀξιώσεις, τῶν Ἀρμενίων ἀπ' ἐτέρου μὴ ὄντων ὑπερβολικῶν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῶν. Μετὰ τὰ γενικώτερα ταῦτα ὁ συγγραφεὺς προβαίνει εἰς τὴν ἐκθεσιν τῶν ἀπὸ τοῦ 1040—1375, διαρκούσης τῆς ἐν Κιλικίᾳ δυναστείας τῶν Ρουμπέν, γενομένων ἀποπειρῶν πρὸς ἔνωσιν μετὰ τῆς Λατινικῆς καὶ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ἀποκρούων ἐν πρώτοις κατηγορηματικῶς τὴν γνώμην τῆς κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τελειωτικῆς μετὰ τῶν Λατίνων ἐνώσεως τῶν Ἀρμενίων, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἔδει νὰ μὴ ἐξακολουθῶσι διαπραγματεύσεις πρὸς ἔνωσιν μετὰ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, διατελούσης

ἐν διαστάσει πρὸς τὴν Λατινικὴν. Μνημονεύων εἰτα μοναδικοῦ τινος ἐγγράφου μαρτυροῦντες τὴν χάριν ἐνώσεως μετάβασιν εἰς Ρώμην τοῦ Ἀρμενίου Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Β' χαρακτηρίζει ὡς ἀνεγνωρισμένην τὴν σήμερον ἀλήθειαν, ὅτι πρόκειται περὶ συγχύσεως πραγμάτων καὶ ὅτι ἐν τῷ ἐν λόγῳ ἐγγράφῳ δεόν ἀντὶ τοῦ *Rome* ν' ἀναγνωσθῆ *Roum* καὶ ἀντὶ τοῦ *Romains* *Roméens*. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει παρατηρεῖ ἐπὶ τούτοις ὁ συγγραφεὺς, οὐδεμίαν σχετικὴν ἐπίσημον πρᾶξιν ἐγένετο διαρκούσης τῆς Πατριαρχίας Γρηγορίου τοῦ Β', καίτοι οὗτος διετέλει εἰς στενωτάτας σχέσεις πρὸς τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν κατορθώσας μόνον νὰ καταπαύσῃ τὴν ἐπὶ τῶν Πατριαρχῶν Πέτρου τοῦ Α' καὶ Κατοίκ τοῦ Β' ἀρξαμένην πλείσιν τῶν Ἀρμενίων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου.

Ἐξ ἀφορμῆς ἐχθρότητος πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ Ἀρμενίους ἡγεμόνας τῆς Κιλικίας συνήψε σχέσεις πρὸς τὰς Λατινικὰς ἡγεμονίας, τὰς ἰδρυθείσας ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων. Ὁ Ἀρμένιος Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Γ' καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Νερσὲς προσεληθήσαν ὡς παρακαθίσωσιν εἰς τὴν σύνοδον τῆς Ἀντιοχείας τοῦ 1141, προεδρευομένην ὑπὸ τοῦ καρδινάλιου *Alberic* ἀπεσταλμένου τοῦ Πάπα, ὃς δὲ προσεκάλεσε Γρηγόριον τὸν Γ', ὡς συνοδεύσῃ αὐτὸν μεταβαίνοντα εἰς Ἱερουσαλήμ· δοὺς ἅμα αὐτῷ τιμητικὴν θέσιν ἐν τῇ ἐντῇ πόλει ταύτῃ συγκροτηθείσῃ συνόδῳ (1143). Προσκληθεὶς ἐν τῇ συνόδῳ ὁ Ἀρμένιος Πατριάρχης, ὡς ἐπισημοποίησιν τὴν μετὰ τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἔνωσιν αὐτοῦ ἀπέφυγεν ἐπιτηδεῖως δηλώσας, ὅτι οὐδὲν τὸ οὐσιῶδες ἐχώριζε τὰς δύο Ἐκκλησίας ἀπ' ἀλλήλων, οἱ δὲ Λατῖνοι δὲν ἐνόμισαν καλὸν ὡς ἐπιμεύωσιν, ἅτε καὶ οὗτοι

χρήζοντες τῆς ὑποστήριξεως τῶν Ἀρμενίων. Ὁ Πάπας Λούκιος δ Β' (1143—1144) ἐπέπευσε ν' ἀποστείλῃ εἰς Γρηγόριον τὸν Γ' ἐκκλησιαστικά δῶρα, εἰς ὃ ἀνταποκρινόμενος ὁ Ἀρμένιος πατριάρχης ἀπέστειλε πρεσβείαν, ἐντυχοῦσαν τῇ πάπᾳ Εὐγένιῳ τῷ Α' (1145—1153) ἐν *Viterben* ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐπὶ τούτῳ διεξαχθεισῶν συζητήσεων περὶ τῶν περὶ τὸ δόγμα καὶ τὴν λατρείαν διαφορῶν μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, Εὐγένιος δ Γ' ἔγραψε πρὸς Γρηγόριον τὸν Γ' προσκαλῶν αὐτὸν ὅπως συμμορφωθῆ πρὸς τὰ κρατούμενα ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ. Οὕτως ἐπερατώθη ἡ πρώτη αὕτη φάσις τῶν διαπραγματεύσεων πρὸς τοὺς Λατίνους. Ὁ ἐπίσκοπος Νερσῆς ὁ ἐπικληθεὶς Σχινορχαλλ (ἐπίχαρις), ἀδελφὸς τοῦ πατριάρχου, διερχόμενος διὰ Μοψουεστίας ἐπεσκέψατο τὸν πρόγκηπα Ἀλέξιον διοικητὴν τῆς ὑπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς Μ. Ἀσίας (1165). Ἀμφότερῶν τῶν συνομιλητῶν ἐμπειρῶς ἐχόντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ὁ λόγος ἐστράφη καὶ περὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως. Ὁ Νερσῆς ἔγραψεν ἐπὶ τούτῳ ἀπολογίαν τῆς διδασκαλίας καὶ λατρείας τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, ἣν ἀσμένως ὁ Ἀλέξιος θά διεβίβαζε τῷ αὐτοκράτορι Μανουήλ Α' τῷ Κομνηνῷ (1143—1180). Γρηγόριος δ Γ' παρητήθη τότε τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου χάριν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ κατ' Ἀπριλίον τοῦ 1166, ἀποθανὼν μετὰ μικρὸν (κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1166), ὁ δὲ Νερσῆς ὁ Δ' ὁ Σχινὸς Χαλῆ, ὡς Πατριάρχης ἤδη ἐξέδωκε τὴν περιφθήμεν ἐγκόκλιον Ἐγταρχικὴν αὐτοῦ μὴ ἀποβαλοῦσαν τὸ κύρος καὶ τὴν σημασίαν αὐτῆς μέχρι τῆς σήμερον. Ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν ἐκδοθεῖσαν τῷ Ἀλεξίῳ ἀπολογητικὴν ἐκθεσιν τοῦ Νερσῆς ἀποκρινόμενῃ τῷ Πατριάρχῃ Γρηγορίῳ τῷ Γ' (1167), ἐν

ἀγνοίᾳ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ παραιτήσεως καὶ τελευτῆς αὐτοῦ περιήλθεν εἰς χεῖρας τοῦ Νερσῆς ὡς Πατριάρχου ἤδη, προσκαλουμένου δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν χάριν διαπραγματεύσεων. Ἀδυνατῶν οὕτως ν' ἀπουσιάσῃ προέτεινε εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅπως αὐτὸς οὕτως μεταβαίνων εἰς τὴν παρασκευαζομένην ὑπ αὐτοῦ ἐκστρατεῖαν κατὰ τῶν Τατάρων ἐπισκεφθῆ αὐτὸν παραλαμβάνων καὶ τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκομένους ἀπεσταλμένους τοῦ Πάπα, ὅπως εἶτε καὶ τοῦ Σύρου Πατριάρχου διαμένοντος τότε ἐν Ρόμηλᾳ συγκροτηθῆ γενικὴ σύνοδος ἀφορῶσα εἰς τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, τοῦ Νερσῆς ἐπὶ τούτῳ παρατηροῦντος, ὅτι ἂν ὑπάρχωσι τινὰ παρ' Ἀρμενίους χρήζοντα διορθώσεως κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῶν Ἑλλήνων, ὑπάρχουσι καὶ παρ' Ἑλλήσι τοιαῦτα μεταρρυθμιστέα κατὰ τὰς συστάσεις τῶν Ἀρμενίων, ἐφ' ᾗ καὶ διεβίβαζε τῷ αὐτοκράτορι νέαν δογματικὴν ἐκθεσιν κυροῦσαν τὰ παρ αὐτοῦ ὡς ἐπισκόπου γραφέντα.

Μανουὴλ ὁ Κομνηνὸς κωλυθεὶς ὅπως μεταβῆ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν ἀνέβηκε τῷ ἀρχιμ. Θεωριανῷ καὶ τῷ Ἀρμενίῳ Οὐγνὸν Οὐγνὸν, ὅπως μεταβαίνοντες παρὰ τῷ Πατριάρχῃ Νερσῆς (1170) πείσωσιν αὐτὸν νὰ δεχθῆ τοὺς ὅρους τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον Συζητήσεις μεταξὺ Θεωριανοῦ καὶ Νερσῆς πραγματεία, γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Θεωριανοῦ ἐπανακάμψαντος εἰς Κων]πολιν, ἀποδίδει κατὰ τὸν συγγραφέα τῷ Νερσῆς λόγους οὐδαμῶς ἀνταποκρινόμενος πρὸς ἄλλας ἀναμφισβητήτους μαρτυρίας, καθισταμένου οὕτω δήλου ὅτι ὁ Θεωριανὸς ἠθέλησε νὰ συγκαλύψῃ τὴν ἦταν αὐτοῦ. Μετὰ δύο ἔτη (1182) ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ἐπελαμβάνεται ἐκ νέου διαπραγματεύσεων καὶ προέτεινε

τοῖς Ἀρμενίοις τὴν ἀποδοχὴν 9 σημείων. Ἡ ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τοῦ Νερσῆς συγκληθεῖσα σύνοδος ἐματαιώθη ἀποθανόντος ἐν τῷ μεταξὺ (16 αὐγ. 1173) τοῦ Πατριάρχου. Ὁ ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Γρηγόριος Δ' Τέγκα ἀπήντησε τῷ αὐτοκράτορι (1175) ἀποκρούων τὰ προταθέντα 10 σημεία. Ὁ αὐτοκράτωρ περιορίσθη τότε εἰς δύο σημεία τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἐν Χαλκηδόνι Σύνοδον καὶ τὰς δύο φύσεις ἐν Χριστῷ. Γρηγόριος ὁ Δ' ἐκάλεσε τοὺς ἐπισκόπους ὅπως ἀποφανθῶσι γνώμην, οὗτοι δὲ ἠρνήθησαν νὰ λάβωσι τὰς προτάσεις ὑπ' ὄψιν. Ἐπιμένοντας τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ τοῦ Λαμπρόν, ἀρχιεπισκόπου Ταρσοῦ, ἐκλήθη ἡ σύνοδος Ρόμηλα, ἣτις προέτεινε ἰδίους ὁρους συμβιβασμοῦ, ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀρχιθῆ εἰς Κωνσταντινὴν ἐπιστολὴ τῆς συνόδου ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ εἶχεν ἀποθάνει (1150), ἀφ' ἐτέρου δὲ καὶ ἐσωτερικαί ἐν τῷ κράτει ταραχαὶ παρεκώλυσαν τὴν ἐξακολούθησιν τῶν διαπραγματεύσεων. Ἰσαάκ ὁ Ἄγγελος (1085) ἐνεκαινίασε σύστημα πίεσεως τῶν ἐν τῷ Βυζ. κράτει Ἀρμενίων.

XV Ἐνωτικαὶ τίσεις. Ὁ ἀρμένιος ἡγεμὼν τῆς Κιλικίας Λεβὸν ὁ Β' (1155) ἐπιδιώκων τὴν παρὰ τῶν σταυροφορῶν ὑποστήριξιν καὶ τὴν εἰς βασιλέα ἀνακήρυξιν αὐτοῦ, μεταχειριζόμενος δὲ ὡς ὄργανα τὸν πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Δ' καὶ τὸν ἐπίσκοπον Νερσῆς τὸν ἐκ Λαμπρόν ἐστράφη πρὸς τοὺς Λατίνους, ἀλλ' εὗρε ἀντίστασιν παρὰ τοῖς ἐπισκόποις καὶ τῷ λοιπῷ κλήρῳ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν, οὗς εἶχεν εὐαρεστησῆ καὶ ἡ ἀποτυχία τῆς συνόδου τοῦ Ροῦμ-καλέ. Ἀποθανόντος Γρηγορίου τοῦ Δ' ὁ ἡγεμὼν Λεβὸν, ὅπως ἀρέσῃ τοῖς ἀνατολικοῖς, ἀντὶ τῶν ἐπὶ λατινοφιλίᾳ ὑπόπτων αὐτοῖς ὑποψηφίων ἐπισκόπων Γρηγορίου Ἀπηράι καὶ Νερσῆς ἐκ Λαμ-

πρόν ἐξέλεξε Γρηγόριον Ε' τὸν Καραβέτ ἄγοντα 22 μόνον ἐτῶν ἡλικίαν ἐπισύραντα καθ' ἑαυτοῦ τὸν φθόνον, διαβληθέντα καὶ καθαιρεθέντα. Ὁ ἡγεμὼν ἐπιδιώκων τὸν σκοπὸν αὐτοῦ καίπερ μὴ ἐπιθυμῶν νὰ προσκρούσῃ καὶ εἰς τοὺς Ἀνατολικούς ἀπὸ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν ὁποίων ἠλπιζε τὴν πρὸς τὰ ἐνδότερα ἐπέκτασιν τῆς ἡγεμονίας αὐτοῦ ἐκλέγει Γρηγόριον Δ' τὸν Ἀρίταν Πατριάρχην, ἀλλ' οὗτος δὲν ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῶν Ἀνατολικῶν, ἐκλεξάντων Παρσέγ Β' τὸν ἐξ Ἀνί. Τὸ ἐντεῦθεν δημιουργηθὲν σχίσμα διήρκεσε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Παρσέγ (1206). Τῆς πρὸς τοὺς Λατίνους προεγγίσεως τῶν Ἀρμενίων ἀπαρεσκύσης τοῖς Βυζαντινοῖς, τοῦ δὲ Αὐτοκρ. Ἀλεξίου τοῦ Ἀγγέλου ἀνανεώσαντος ἐπὶ τούτῳ τοὺς κατὰ τῶν Ἀρμενίων διωγμούς, ὁ ὀρητικὸς Νερσῆς ὁ ἐκ Καμπρόν ἀποστέλλεται τῷ 1106 εἰς Κωνσταντινὴν. Ματαιωθεῖσης τῆς νέας ταύτης ἐνωτικῆς ἀπειρίας πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὁ Λεβὸν ἐστράφη μᾶλλον ὀρισμένως πρὸς τὴν Δύσιν. Τῷ ὄντι δὲ παρεσχέθη αὐτῷ ἐντεῦθεν ἡ ὑπόσχεσις τοῦ Βασιλικοῦ στέμματος (1197), ἀλλ' ἀνεβάλλετο, τοῦ Πάπα ἐπὶ διετίαν διεξάγοντος διαπραγματεύσεις περὶ τοῦ τύπου τῆς ἐνώσεως. Τῶν Ἀρμενίων ἐπισκόπων ἀποκρουσάντων τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀπεισταλμένου τοῦ Πάπα, οὗτος ἐδέησε νὰ ἀρκεσθῆ εἰς τὴν προσχώρησιν εἰς αὐτοὺς τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ συνεδρίου τῶν 12 ἐπισκόπων (1198), οὗτω δὲ τῇ 6 Ἰαν. 1199 ὁ ἀπεισταλμένος τοῦ Πάπα ἔστρεψε τὸν Λεβὸν βασιλέα, ὁ δὲ Ἀρμέν. Πατριάρχης ἔχρισεν αὐτὸν, ἀλλὰ μετὰ τὸν βραχὺν χρόνον, καθ' ὃν ἐπέζησεν οὗτος ἐφάνη μὴ δίδων προσοχὴν τίς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐκ τῆς ἐνώσεως ἀναληφθεισῶν ὑπ' αὐτοῦ ὑποχρεώσεων, ἐπὶ δὲ τῆς Πατριαρχείας τοῦ Χοβχανές Δ' (1203-1224) καὶ ἀνθί-

στατο τῷ Παπικῷ αντιπροσώπῳ, προέβη δὲ καὶ μέχρι τοῦ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Λατίνους κληρικούς. Οὐ πολὺ εὐνοϊκὸς πρὸς τὴν ἔνωσιν τοῦ 1198 ἐδείχθη καὶ ὁ Πατριάρχης Χοβζανές. Ἡ μακρὰ Πατριαρχία Κωνσταντίνου Α' τοῦ ἐκ Παρτζικέρτ (1222-1267) εὐνόησε τὴν ἐν Κιλικία Λατινικὴν ἐπιρροήν. Αἱ ἐπικρίσεις Φρειδερίκου τοῦ Β' (1225) καὶ Λουδοβίκου Θ' τοῦ ἀγίου (1248) ἐνίσχυσαν τὸ γόητρον τῶν Λατίνων ἐν Ἀνοτολίῃ, ἐντεῦθεν ἠϋξήθησαν αἱ ἀποικίαι αὐτῶν ἐν Κιλικίᾳ, καθ' ὃν χρόνον πολυπληθεῖς Ἀρμενικαὶ τοιαῦται ἰδρύθησαν ἐν Ἰταλίᾳ, ἐνεκαινίσθησαν δὲ μετὰ τῶν δύο ἔθνῶν σχέσεις συνεπαγαγοῦσαι τὴν μεζζονα προσέγγισιν αὐτῶν. Ἀποθανόντος ἀκλήρου τοῦ Λεβόν (1219), ἀνεκηρύχθη διάδοχος ἡ 16 ἐτις θυγάτηρ αὐτοῦ, νυμφευθεῖσα πρῶτον μὲν τὸν κόμητα Ἀντιοχείας Φίλιππον (1222), εἶτα δὲ τὸν Χετούμ = υἱὸν τοῦ ἀντιβασιλέως Κωντίνου, ἡγέμονος *de Karikos*. Ἀνακηρυχθεὶς βασιλεὺς ὁ Χετούμ (1226) εὐρέθη ἐν πλήρει ἀρμονίᾳ πρὸς τὸ κρατοῦν πνεῦμα καὶ τὰς τάσεις τοῦ Πατριάρχου, ἀλλὰ δέον - παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς - πρὸς ἔπαινον τῶν δύο τούτων κυρίων παραγόντων ἀρμενολατινικῆς προσεγγίσεως, νὰ σημειωθῇ ὅτι δὲν ἐθυσίασαν εἰς αὐτὴν τὴν ἰδίαν ἀξιοπρέπειαν, ὃν τρόπον οἱ διάδοχοι αὐτῶν, καὶ ὅτι ἅμα ὁ Κωνσταντίνος καὶ ὁ Χετούμ παρὰ τὴν διατήρησιν σχέσεων μετὰ τῶν Λατίνων ἐξηκολούθουν διαπραγματευόμενοι καὶ πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς, μεσολαβοῦντος τοῦ ἐπισκόπου Ἀγκόπ τοῦ ἐπικληθέντος Κυτνακάν (σοφοῦ). Ὁ τελευταῖος οὗτος (1267-1286) καὶ Κ)τίνος Β' ὁ Προγακόρτζ (1286-1289) διαδεξάμενοι Κ)τίνον τὸν Α' ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως Λεβόν τοῦ Γ' (1286-1289) ἐνόμισαν ὅτι ὄφειλον νὰ διατηρήσωσι τὴν ἀνεξαρτη-

σίαν αὐτῶν ἐναντι τῶν Λατίνων. Ἀλλ' ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτοὺς ὁ βασιλεὺς Χετούμ ὁ Β' (1289-1305) ἐνεκαινίσασε δουλικωτάτην πολιτικὴν. Παύσας Κ)τίνον τὸν Β' ἐνιστάμενον αὐτῷ διώρισε πατριάρχην ἀπλοῦν ἀναχωρητὴν Στέφανον Δ' τὸν ἐκ Ρόμκλας, πεσόντα εἰς χεῖρας τῶν Αἰγυπτίων, καταλαβόντων τὴν Ρουμιλάν (1293); Χετούμ ὁ Β' καὶ οἱ λατινοφίλοι ἀνεβίβασαν τότε εἰς τὸν πατρ. θρόνον Γρηγόριον Ζ' τὸν ἐκ Ἀναβάρζα, θεριμὸν ὀπαδὸν τῶν ἰδεῶν αὐτῶν. Ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ πρὶν ἢ ἐπικυρώσῃ συνδικῶς (1307) τὰς κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς Λατ. Ἐκκλησίας σχεδιασθείσας μεταρρυθμίσεις διὰ τοῦ διαδεξαμένου αὐτὸν Κ)τίνου Γ' τοῦ ἀπὸ Καισαρείας, ὁ βασιλεὺς ἐπέτυχε τὴν ἀποδοχὴν τοῦ συγγράμματος Γρηγορίου τοῦ Ζ', γεγραμμένου ἐν ἀπλοῖκῃ γλώσσῃ, μὴ συμβιβασομένη πρὸς τὴν παιδείαν τοῦ Γρηγορίου, ἀλλ' οὐχ' ἦτον θεωρηθέντος ὡς ἰδίου αὐτοῦ ἔργον. Ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου, σημειοῦται περαιτέρω ὁ συγγραφεὺς, μέχρι τοῦ τῆς μεταφορᾶς τῆς πατριαρχικῆς ἕδρας ἀπὸ Σις εἰς Ἐτσμιατζίν (1440) παρατηρεῖται ὁσημέραι ἐκδηλωτέρα θέλησις πρὸς τὴν ἔνωσιν. Τοὺς λατινοφίλους βασιλεῖς τῆς οἰκογενείας τῶν Κορικός διαδέχονται Λατῖνοι καὶ ρωμαιοκαθολικοὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Λουζινιάν. Ἐπὶ τούτοις ἡ ἐσωτερικὴ τῆς χώρας κατάστασις ἦτο λίαν ταραχώδης. Οἱ Τάταροι, οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Αἰγύπτιοι δὲν ἔβλεπον εὐαρέστως τὴν Ἀρμενολατινικὴν προσέγγισιν. Καθ' ὃν χρόνον οἱ Ἀρμένιοι ἐξηκολούθουν ἐλπίζοντες εἰς τὴν προστασίαν τῶν Χριστιανῶν, ἡ Εὐρώπη ἡττημένη καὶ ἐξησθενισμένη ἔχανεν ἐν Ἀσία ἕδαφος. Τὰ θερησκευτὰ ζητήματα συνεδέοντο πάντοτε πρὸς τὰ πολιτικὰ ὡς ἀπραίτητος ὅρος ἐπιτυχίας, ἀλλὰ καὶ ἐπιτυγχανόμενης τυχὸν τῆς ποθητῆς λύσεως τῶν πρώτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπακολουθήσῃ τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα.

Οι Πατριάρχαι διεδέχοντο ἀλλήλους, ὅτε μὲν φρονοῦντες τὰ τῶν Λατίνων, ὅτε δὲ ἐθνικοφρονες. Ἄλλ' ἀδύνατοι πάντοτε ν' ἀντιταχθῶσι πρὸς τοὺς ρωμαιοκαθολικοὺς βασιλεῖς αὐτῶν. Οὐχ ἦττον, προστίθησι λέγων ὁ συγγραφεὺς, ἡ Ἀρμ. Ἐκκλησία κατόρθωσε νὰ μὴ παρασυρθῇ τελείως ὑπὸ τοῦ ρωμαϊοκαθολισμοῦ. Διετήρησε τὴν διοικητικὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς καὶ τὰς ἰδιαιτέρας αὐτῆς διδασκαλίας, καίπερ μὴ ἀποσοβήσασα τὴν χαλάρωσιν ἐν τῇ διοικήσει καὶ τῇ Ἐκκλ. εὐταξίᾳ. Ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Ζ' μέχρι Γρηγορίου τοῦ Θ' ἦτοι ἐν διαστήματι 11)2 αἰῶνος (1294—1441, διεδέξαντο ἀλλήλους 11 Ἀρμενιοὶ πατριάρχαι ἐν τῇ νέᾳ πατριαρχικῇ ἔδρᾳ, μὴ οὕση ὡς ἐκ τῶν ἐκτεθέντων γεγονότων δῆλον εὐοίωνῳ.

16. Ἐπάνοδος εἰς Ἐτσηματζίν. Διαρκοῦντος τοῦ Α' ἡμίσεως τῆς 16' ἑκατ. μεγάλη σύγχυσις ἐπεκράτει ἐν τῇ Ἀρμ. Ἐκκλησίᾳ. Τὸ Ἀρμενικὸν Βασίλειον τῆς Κιλικίας εἶχεν ἐξαφανισθῆ (1375), ἡ Σίς μετὰ τοῦ βασιλέως Λεβὸν τοῦ Δ' εἶχε πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν Αἰγυπτίων, μόνον δὲ Ἀρμένιοι τινες ἀρχηγοὶ ἐξηκολούθουν ἀνθιστάμενοι ἐπὶ τοῦ Ἀμανοῦ καὶ τῶν κλεισωρειῶν τοῦ Ταύρου. Τὴν παρακμὴν τοῦ ἀρμ. πατριαρχείου κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀποδεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι οἱ 7 τελευταῖοι πατριάρχαι (1377—1432) ἀνήλθον τὸν πατρ. θρόνον δολοφονοῦντες ἀλλήλους καὶ ἐπὶ χρήμασι, ἅτινα ἀνέκτων κατόπιν διὰ διαφόρων πιέσεων. Ὁ καθολικισμὸς εἰργάζετο ἀποτελεσματικῶς οὐ μόνον ἐν Κιλικίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Μεγ. Ἀρμενίᾳ. Οἱ ἐν Κρμαία ὑπὸ τοὺς Γενουηνοὺς διατελοῦντες ἀρμένιοι συνέδρον ἀμέσους σχέσεις πρὸς τὴν Ρώμην, ἀποστείλαντες καὶ ἀπεσταλμένους εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ (1439) σύνοδον. Πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως ἐπε-

χείρησαν νὰ ἐργασθῶσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ Πατριάρχαι Ἄγταμάρ ἐξυψοῦντες οὕτω καὶ τὸ ἴδιον γόητρον, ἀφ' ἑτέρου δὲ πολλοὶ μαθηταὶ τοῦ θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Σουνί, ἀπολαύοντες ἀπὸ αἰώνων δικαίας ὑπολήψεως, τελευταῖον δὲ ἀκμάσαντος ἐπὶ μᾶλλον. Ἐπὶ τούτῳ καταδήλου γενομένου, ὅτι δὲν ὑπῆρχε πλέον λόγος νὰ εὐρίσκηται μακρὰν τῆς ἀρχικῆς αὐτοῦ ἔδρας ὁ πατρ. θρόνος ἐσκέφθησαν ὅπως ἐπαναφέρωσιν αὐτὸν εἰς Ἐτσηματζίν, ὅπου ὑπῆρχε μείζων ὑπὸ τοὺς Πέρσας ἀσφάλεια. Γρηγόριος ὁ Θ' Μουσαμπεγκιὰν κατέχων ἔργῳ τὸν Πατρ. θρόνον δὲν ἀπεδέξατο κατ' ἀρχὰς τὴν πρότασιν, ἀλλὰ συγκατετέθη κατόπιν, μεγάλη δὲ ἐθνοσυνέλευσις ἐξ 100 μελῶν συγκληθίσια ἐν Ἐτσηματζίν (1441) ἐπεκύρωσε τὴν ἀπόφασιν, ὅπως δὲ δοθῇ πέρας εἰς τὰς ἀντεγκλήσεις τῶν διαφόρων ὑποψηφίων ἐξελέγη Πατριάρχης Κιρκὰς ἡ Γκιρκὰς ὁ ἐκ Βιράπ, μὴ λαβὼν μέρος εἰς τὴν προηγηθεῖσαν κίνησιν. Ἐφαίνετο οὕτω, ὅτι ἡ κατάστασις θὰ ἐβελτιούτο καὶ ὁ προσηλυτισμὸς θὰ ἐκόπαιζεν, ἀλλὰ τὰ προσωπικὰ πάθη κατέσχισαν καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ. Ὁ Πατρ. Κιρκὰς μὴ δυνάμενος ν' ἀντιμετώπισῃ τὴν κατάστασιν παραιτεῖται μετὰ διετίαν μόλις (1443), διαδέχεται δ' αὐτὸν Γρηγόριος Γ' ὁ Δζελαμπεγκιὰν, ἀνατραπὲς ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἄγταμάρ Ζακαρία (1461), ἀλλ' ἀναλαβὼν μετὰ μικρὸν τὴν ἐξουσίαν, ἐπιβραβεύσας δὲ τοὺς συνδραμόντας αὐτὸν Ἀριστακὸς Β', Ἀτοραγκάλ καὶ Σαρκὴς Β' Ἄγχατάρ διὰ πλήρων πατρ. τίτλων καὶ ἀπολαύων. Οὕτως ἐπεκράτησεν ἐν Ἐτσηματζίν τὸ σύστημα, κρατήσαν ἐπὶ δύο αἰῶνας, τῆς προσκολλήσεως εἰς τὸν πατρ. θρόνον βοηθῶν, φερόντων τὸν τίτλον Πατριάρχου καὶ καρπομένων τὰν ἄλλα δικαιώματα, ὅπως οὕτως

ικανοποιῶνται αἱ φιλοδοξίαι ἐπισκόπων τινων καὶ καταπάσσωσιν οἱ κομματισμοί. Τὸ μόνον πλεονέκτημα τῆς ταύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων ἦτο ἡ εὐκολία περὶ τὴν διαδοχὴν τοῦ Πατριάρχου, τοῦ πρεσβυτέρου τῶν βοηθῶν Πατριαρχῶν ἀναδεικνυομένου ἀμέσως διαδόχου, καθ' οὓς χρόνους αἱ ἐκλογικαὶ συνελεύσεις καθίσταντο σχεδὸν ἀδύνατοι.

Ἄπὸ τῶν πρώτων αἰώνων τὸ ἱερὸν λείψανον (ἡ δεξιὰ χεὶρ, *Atch*) τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Λουσαβορίτς (τοῦ Φωτιστοῦ) προσιδίαζε τῷ πατριαρχικῷ ἀξιώματι, ὅθεν καὶ ἡ μεταφορὰ τῆς πατριαρχικῆς ἑδρας εἰς Ἐτσματζὶν ἔδει νὰ κυρωθῇ διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ. Ζαχαρίας ὁ ἐξ Ἀδαμάρ, ὅπως νομιμοποίησεν τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ, διωχθεὶς ἐξ Ἐτσματζὶν παρέλαβεν αὐτὸ μεθ' ἑαυτοῦ (1462), ὑπεξαιρεθὲν καὶ ἀνακομισθὲν εἰς Ἐτσματζὶν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Βαρτανῆς τοῦ ἐκ Τζόπ (1477). Ἐπωφελούμενος τῆς ὑπεξαιρέσεως ταύτης καὶ τῶν ἐν Ἐτσματζὶν ταραχῶν ὁ ἐπίσκοπος Καραπέτ ἐκ Τοκάτης ἀνίδρυσεν τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τοῦ Σις προβιλλόμενος ψευδῶς, ὅτι ἐκέκτητο τὸ ἅγιον Ἄτζ (1447). Οὕτως ἰδρύθη ἡ πατριαρχικὴ ἑδρα τοῦ Σις, διατηρηθεῖσα μέχρι σήμερον, συμφιλωθεῖσα δὲ καὶ μετὰ μητρὸς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ πατριαρχικὸς θρόνος Ἐτσματζὶν ἦτο ἐκτεθειμένος εἰς ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς ταραχὰς καθ' ὅλον τὸν μέχρι τῆς ἐκλογῆς Μωβσῆς τοῦ Γ' τοῦ ἐκ Τατέβ (1629) διάστημα. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον διεδέξαντο ἀλληλα ὑπὲρ τὰ 30 πρόσωπα ὡς Πατριάρχαι ἢ βοηθοὶ, χωρὶς τις αὐτῶν νὰ ἀναδειχθῇ ἄξιος ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν κατάστασιν. Ἡ Ἐτσματζὶν τότε κατεῖχετο ὑπὸ τῶν Περσῶν, οἱ δὲ διοικηταὶ ἤχάναι τοῦ Ἐριβάν ἐπωφελοῦντο τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐρί-

δων, ὅπως ἀποσπῶσι χρήματα, συντασσόμενοι ὑπὲρ τῶν πλειοδοτούντων, καὶ τούτων ἄλλειπόντων πιέζοντες τοὺς Πατριάρχας πρὸς ἀπόσπασιν χρημάτων. Ἐκ τῆς διακρινούσης τοὺς χρόνους τούτους τελείας καταπτώσεως, εἰς μόνος Πατριάρχης, παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς, εἶνε ἄξιος μνείας Μιχαὴλ ὁ ἐκ Σεβαστείας (1542—1564—1570), ἀντιμετωπίσας τὰς ἀξιώσεις τῶν Πατριαρχῶν, Ἀγαμάρ καὶ Κασπιακῆς Ἀλβανίας. Τούτῳ ὀφείλεται καὶ ἡ ἰδρυσις τῆς ἀρμενικῆς τυκογραφίας, ἧς αἱ πρώται ἐκδόσεις ἐγένοντο ἐν Βενετίᾳ τῷ 1565, καίτοι παρουσιάζουσι καὶ ἀρχαιότεραι ἀρμενικαὶ ἐκδόσεις (1512), ἀνήκουσαι εἰς Εὐρωπαίους ἢ Ἀρμενίους ἐμπόρους.

17. Τὸ Πατριαρχεῖον Κ]πόλεως. Ἡ ἰδρυσις τοῦ ἀρμενικοῦ πατριαρχείου Κ]πόλεως συμπίπτει πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἐκ Σις εἰς Ἐτσματζὶν μεταφορᾶς τῆς πατριαρχικῆς ἑδρας. Μωάμεθ ὁ Β' ἐνόμισεν, κατὰ τὸν συγγραφέα, καλὸν ὅπως ἀντιτάξῃ τῷ ἑλληνικῷ στοιχείῳ τοὺς Ἀρμενίους, πρὸς οὓς εἶχε μετῶνα ἐμπιστοσύνην, καὶ διὰ τοῦτο μετέφερεν εἰς Κ]πολιν ἱκανοὺς αὐτῶν ἐγκαταστήσας—ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ἕλληνας—ἔξω τοῦ κέντρου, κατὰ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τειχῶν καὶ παρὰ τὰς κυρίας πύλας τῶν φρουρῶν. Οἱ Ἀρμενιοὶ ἀπήλαυον τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν Τούρκων ἀπὸ Ὅσμάν Α' τοῦ Γαζί. Ὁ ἐπίσκοπος Χοβακὴν μητροπολίτης τῶν κατὰ τὴν Μ. Ἀσίαν ἀρμενικῶν κοινοτήτων, κληθεὶς ἐκ Προύσης εἰς Κ]πολιν ἔτυχε παρὰ τοῦ Σουλτάνου (1461) τῶν προνομίων, ὧν καὶ ὁ Ἕλλην Πατριάρχης. Οἱ ἀρμενιοὶ Πατριάρχαι Κ]πόλεως ἐπεδίωξαν τὴν ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ διοικητικὴν συγκέντρωσιν τῶν ἐσωτερικῶν υποθέσεων τοῦ ἔθνους αὐτῶν, ἐπεκτείναντες τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν

ταύτην καὶ ἐπὶ τῶν ἐπαρχιῶν τῶν ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξάρτησιν τῶν Πατριαρχείων Σίς, Ἀνταμόρ, Ἱερουσαλήμ.

18. Ἡ ἐποχὴ τῆς ἀνανήψεως. Δικαιολογῶν τὴν ἐν τοῖς προηγουμένοις περιγραφὴν τῆς κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας πτώσεως τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς κρατουμένης ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολιτικῆς καταστάσεως, τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐξ Ἀνατολῶν καὶ Νότου βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, τῶν καταστροφῶν, τῶν πιέσεων, τῆς καταλινξέως πάσης πνευματικῆς κινήσεως καὶ ζωῆς, ὁ συγγραφεὺς ἀπονέμει τῷ Ἀρμενικῷ ἔθνει τὸν ἔπαινον, ὅτι πρῶτον ἐν Ἀνατολῇ ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ἀναστάσεως διὰ τῶν προσπαθειῶν αὐτοῦ, ὅπως πορισθῆ ὀθενδήποτε χεῖρα βοηθείας. Εἰς ταύτας δὲ ἀνήκει κατὰ τὸν συγγραφέα ἢ τε ἐπὶ τῇ ἐπανατολῇ τῆς Ἀναγεννήσεως ἐν τῇ Δύσει σπουδὴ τῶν Ἀρμενίων ἐκείσε καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Πατριάρχου Μιχαὴλ, πρὸς ἴδρυσιν τυπογραφείου. Ἐπὶ τούτοις ὁ συγγραφεὺς κατοδύρεται διὰ τὸν κρατοῦντα τότε ἐν τῇ Δύσει θερησκευτικὸν φανατισμὸν, οὐδὲν παρέχοντα ἀνευ τῆς ὑποταγῆς τῷ Πάπῃ καὶ ἀξιούντα νὰ ἐπιβάλῃ τὰς καινοτομίας τοῦ σχολατικισμοῦ εἰς τοὺς θεματοφύλακας τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ὑπὸ τοιούτους ὅρους, παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς, οἱ Ἀρμένιοι εὐρίσκοντο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ὦσι συμβιβαστικοὶ ἐφ' ὅσον ἢ σύνεσις καὶ τὸ ἀληθὲς συμφέρον αὐτῶν ἐπέτρεπε τοῦτο, καίτοι δὲν ἐνέλειπον καὶ οἱ ἐν τῷ προοδευτικῷ ζήλῳ αὐτῶν ὑπερβάντες τὰ ὄρια ταῦτα. Μεταξὺ τῶν ὑπὸ ἱεροῦ μεταρρυθμιστικοῦ ζήλου διαφλεγόμενων ἐν τοῖς πρώτοις καταλέγει ὁ συγγραφεὺς τὸν Πατριάρχην Μοβσὲς τὸν Γ' εἰς τὸ ἔργον τῆς μεταρρυθμίσεως ἐπιδοθέντα πολὺ πρὸ τῆς εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀναβάσεως αὐτοῦ. Εἰς τὸν θερμοῦργὸν αὐτοῦ ζήλον ὀφείλεται ἡ διάσωσις τοῦ

θρόνου Ἐτσματζίν ἀπὸ τελείας καταστροφῆς. Οὗτος ἐπέτυχεν ἡ ἀπαλλάξῃ τὴν Ἀρμενικὴν Ἐκκλησίαν τῶν φορολογιῶν, καταχρήσεων καὶ τὴν φορολογικὴν ἀνακούφισιν αὐτῆς. Ἐπελήφθη δὲ μετ' ἴσης ἐπιτυχίας καὶ τῆς τῶν περὶ τὰ ἥθη καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν μεταρρυθμίσεων. Ἡ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνύψωσις αὐτοῦ ἦτο ἡ ἀμοιβὴ διὰ τὴν τοιαύτην δρᾶσιν αὐτοῦ, παραταθεῖσαν ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τρεῖς μόνον ἔτη (1629—1632). Ὁ διαδεξάμενος αὐτὸν Φίλιππος ὁ ἐξ Ἀγηπάκ (1633—1655) ἐξηκολούθησε τὸ ἀνορθωτικὸν ἔργον τοῦ προκατόχου αὐτοῦ. Οὗτος ἀνέλαβε ταξίδειον εἰς Τουρκίαν, ἐνθα συντέλεσεν ἰσχυρῶς εἰς τὴν διακανόνισιν τῶν ὑποθέσεων τῶν Πατριαρχείων Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἐτσματζίν. Ἐν Ἱερουσαλήμ συνεκάλεσε σύνοδον (1631), ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην μεταξὺ Ἐτσματζίν καὶ Σίς, πρὸς βελτίωσιν δὲ τῆς οικονομικῆς καταστάσεως τοῦ ἰδίου αὐτοῦ θρόνου εἰσήγαγε διὰ τὰς γαίτας Ἐτσματζίν καὶ εὐφυῆς σύστημα διοχετεύσεως τῶν ὑδάτων. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀγκῶπ Δ' ὁ ἐκ Τζουγά (1655—1650) ἐχώρησεν ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ προκατόχου, ἀλλ' ἔδεδεκε νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὰ ἐν Κ)πόλει συμβάντα. Ρωμαιοκαθολικοὶ προσηλυτισταὶ εἶχον προσελκύσῃ ὁμάδα Ἀρμενίων. Εἰς δὲ τούτων, Θωμάς ὁ ἐκ Χαλεπίου, κατάρθησε νὰ καταλάβῃ τὸν πατρ. θρόνον, ἀφ' οὗ ὅμως μετὰ μικρὸν ἐξεδιώχθη. Ἐπὶ τούτου ὁ ἐπίσκοπος Γιεγκαζάρ ἐν Ἀϊντὰπ καθίσας ἐναλλάξ ἐπὶ τῶν πατρ. θρόνων Κ)πόλεως καὶ Ἐ]τζίν ἀνεκήρυξε ἑαυτὸν ἀνώτατον Πατριάρχην τῆς Τουρκίας, ἀντιποιούμενος τὰ δικαιώματα τοῦ Ἐτσματζίν. Τούτου ἕνεκα ὁ Χακῶμπ ἦλθεν εἰς Κ)πολιν (1664), ὅπου κατάρθησε

νά ἀποκαταστήσῃ πῶς τὴν τάξιν (1667), ἀλλὰ καὶ (ταραχαὶ καὶ αἱ προσπάθειαι τοῦ ἐπισκόπου Νικόλ, ὅπως ἐπιβάλλῃ τὸν Καθολικισμόν εἰς τοὺς Ἀρμενίους τῆς Πολωνίας, προὐκάλεσαν νέαν ἐλεύσιν τοῦ Χακόμπ εἰς Κ)πολιν (1679), καθ' ἣν ὁμοῦς ὑπέκυψεν εἰς τοὺς κόπους, ἔγαν τὸ 32 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Ὁ πατρ. θρόνος ἔμεινεν ἐπὶ διατίαν κενὸς ἕνεκα τῶν ταραχῶν, ὡς προὐκάλεσεν ὁ Γιεγκάζαρ, ὅς καὶ ἀνῆλθεν εἰς αὐτὸν πατριαρχεύσας 9 ἔτη (1681—1691), αἵτινα, τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ ἀπαξ ἱκανοποιηθεὶς, ἐχρησιμοποίησεν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας.

19. Διαρκούτος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ὁ πρὸς τὴν πρόδοον καὶ τὴν σπουδὴν ἕως τῶν ἀρμενίων διηκούλυε κατὰ τὸν συγγραφέα σημαντικῶς τὸ ἔργον τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ προσηλυτισμοῦ παρ' αὐτοῖς. Διαρκούσης τῆς ΙΗ' ἐκ. ἐσηματίσθη ἐν Κ)πόλει ὁμιλος Ἀρμενίων ὁπαδῶν τοῦ Καθολικισμοῦ, διατελούντων ὑπὸ τὰ νεύματα καὶ τὴν προστασίαν τῶν καθολικῶν Κυβερνήσεων, ἐξαρτωμένων μὲν ἐπὶ τῆμος ὑπὸ τοῦ ἀρμ. Πατριαρχείου, φειρωμένων δὲ ἐκ παντὸς τρόπου, ὅπως λάβωσιν εἰς χεῖρας τὴν διοίκησιν τῶν Ἐθνικῶν πραγμάτων. Τούτοις ἀντίπραττεν ἡ πλειονοψηφία τοῦ Ἀρμεν. ἔθνους, πρὸς καταπολέμησιν αὐτῶν ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς προστασίας τῆς Πύλης, καὶ προκαλοῦσα μέτρα κατ' αὐτῶν. Ἐκτὸς τῆς Κ)πόλεως ὁ Καθολικισμὸς ἔδρευεν ἐπιτυχίας καὶ ἐν Μαροδίν τοῦ Χαλεπίου, ὅπου δύο ἐπίσκοποι ἐκηρύχθησαν φανερὰ ὑπὲρ αὐτοῦ, καταδιωχθέντες διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἀρμεν. πατριαρχείου. Ἀλλ' εἰς ἐκδίκησιν τῆς μεσολαβήσεως τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας ὁ Πατριάρχης Ἀβελῆκ ἐκ Τοκάτης πρῶτον μὲν ἐφυλακίσθη ἐν Ἐπταφυργίῳ (1703), εἶτα δὲ

ἀπαχθεὶς ἐκ Τενέδου, ὅπου διετέλεσεν ἐξόριστος, εἰς Γαλιαν (1700) κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὑπὸ τῆς Ἱερῶς ἐξετάσεως (174). Ἐπὶ τούτοις μνημονεύει ὁ συγγραφεὺς Μεγῆτάρ τοῦ ἐκ Σεβαστείας, θερμοῦ ὁπαδοῦ τῆς προόδου, ὅς ἐπεχείρησε νά ιδρύσῃ ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ τὴν Βενετικὴν καὶ καθολικὴν προστασίαν μονὴν εἰς ἐκπαιδευτικούς ἀφορῶσαν σκοποῦς, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἀποχωρήσει ἐκ τῆς χώρας τῶν Βενετῶν ἐγκαταλιπόντος τὸ σχέδιον αὐτοῦ τοῦτο, καὶ ἐγκατασταθέντος ἐν τῇ παρὰ τῇ Βενετικῇ νησίδι τοῦ Σάν Λάζαρο (1717). Αὐτός τε καὶ οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ ἐν Βενετικῇ καὶ Βιέννῃ, ἀπεχόμενοι, διαρκούντος τοῦλάχιστον τοῦ ΙΗ' αἰ., τοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν ὁμοεθνῶν αὐτῶν, καλλιεργοῦντες δὲ τὰ γράμματα ἐπλούτισαν τὴν Ἀρμενικὴν γλῶσσαν καὶ φιλολογίαν. Ἔτερον μοναχικὸν τάγμα, οἱ Ἀντωνιάκ, ιδρύθη κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ Ἀτάρ ἐπὶ τῶν ὄρεων τοῦ Λιβάνου ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Μαρονιτῶν. Οἱ ἀρμένιοι τῶν μεσημβρινῶν ἐπαρχιῶν τῆς Τουρκίας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀναμνήσεων τοῦ βασιλείου τῆς Κιλικίας ἦσαν μάλλον ἐπιρρεπεῖς εἰς τὸν Καθολικισμόν, τῇ συνδρομῇ δύο ἐπισκόπων καὶ ἱερέων τινῶν ἀποτολμήσαντες καὶ τὴν ἰδουσίαν καθολικοῦ Πατριαρχείου ἐν Κιλικίᾳ. Ἀμπραχάν Ἀρτζιβιάν (1740) ὁ πρῶτος κάτοχος τοῦ πατριαρχικοῦ τούτου θρόνου, μετέβη πρὸς τὸν πάπαν Βενέδικτον τὸν ΙΔ' ὑπὸ τὴν ιδιότητα ἀνωτάτου Πατριάρχου τῶν Ἀρμενίων. Ὁ συγγραφεὺς δηλοῖ ἐν τέλει, ὅτι παρὰ πᾶσαν τὴν διὰ τῶν μέσων ταύτων ἐπέκτασιν τοῦ καθολικισμοῦ μεταξὺ τῶν Ἀρμενίων κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΙΗ' αἰν., τὰ ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα δὲν ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τὰς προσπάθειας καὶ τὰ μέσα, αἵτινα ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν. Μεθ

ὁ παρατηρεῖ ὅτι ἐξήντισεν τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τῶν Ἀρμενίων, ἢ εἰς τὴν μετὰ τῆς Εὐρώπης ἐξ ἀφορμῆς τοῦ προσηλυτισμοῦ ἐπαφὴν ὀφειλομένη, ἢ δύνατο ἄλλως νὰ ἐπιτευχθῆ, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ παραδείγματος Βαρκτάν τοῦ ἐκ Μπαγέστ ἡγουμένου τῆς Μονῆς Ἀμλορτι, ὄντος ἰσχυρὰν ὄθησιν εἰς τὴν δημοσίαν παιδευσιν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ Χοβανὲς Κολότ καὶ Ἀκὼπ Ναλιάν Πατριάρχαι Κιπύλεως καὶ Γρηγόριος ὁ Σιχταῖα γγῆρ Πατρ. Ἴμων, ἀπέδωκαν εἰς τὸ ἔθνος αὐτῶν λαμπρὰς ὑπηρεσίας, χωρὶς νὰ ἀποστῶσι τῆς πίστεως. Εἰς τὰς προσπαθείας αὐτῶν ὀφείλεται ἢ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰν. σημαντικὴ πρόοδος ἐν τῇ ἐθνικῇ ζωῇ καὶ ἐν τοῖς Ἐκκλ. πράγμασιν. Ὁ συγγραφεὺς παρέχει τὸν λόγον, δι' ὃν στρέφει ἤδη κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν προσοχὴν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κιπύλεως, εἶνε δ' οὗτος, ὅτι ἀφ' οὗ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ Τουρκικοῦ κράτους ἐγκατεστάθη μέγας ἀριθμὸς Ἀρμενίων καὶ Ἀρμενικὸν πατριαρχεῖον, ἢ πόλις αὕτη κατέστη τὸ κέντρον τοῦ Ἀρμεν. ἔθνους. Οἱ δέκα ὑπατοὶ Πατριάρχαι, οἱ διαδεξάμενοι Γιεγιαζάρ, τὸν ἐξ Ἀϊντὰπ ἀπὸ Ναχαλὲτ τοῦ ἐξ Ἐδέσσης (1691—1805) μέχρι Ἀκὼπ τοῦ ἐκ Σαμαχῆ (1759—1763) δὲν διεκρίθησαν διὰ τινὰ ἀξίαν λόγου πράξιν, παρὰ τὸν ζῆλον αὐτῶν ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ Πατριαρχείου. Ὁ διάδοχος αὐτῶν Συμεὼν ὁ ἐξ Ἐριβάν (1763—1780) θεωρεῖται ὁ ἐξοχώτερος τοῦ αἰῶνος Πατριάρχης ὑπερασπίσας τὰ δίκαια τοῦ θρόνου αὐτοῦ, ὀργανώσας σεμινάριον, εἰσαγαγὼν τὴν τυπογραφίαν, τὴν κατασκευὴν χάρτου. Εἰς αὐτὸν ἀνήκει ἡ ἐναρξὺς σχέσεων μετὰ τοῦ Ρωσικοῦ κράτους, ἢ ἐπιθεώρησις τοῦ Ἡμερολογίου κτλ. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Γουκάς ἐκ Καρίν (1780—1799) συνέστησε ἑξαμελὲς ἐξ ἐπισκόπων συμβούλιον, μέλλον νὰ παρίσταται τῷ Πα-

τριαρχῆ καὶ νὰ παρακολουθῆ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις, ἐκόσμησε δὲ ἐσωτερικῶς καὶ τὴν βασιλικήν. Ζαχαρίας Ποικουζιάν (1773—1799), ὁ τελευταῖος τῶν Πατριαρχῶν τῆς Κιπύλεως τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὑπῆρξεν ἐνάμιλλος τοῦ Συμεὼν μεταρρυθμιστῆς διακριθεὶς ἰδίᾳ διὰ τὴν ζωηρὰν ὄθησιν, ἣν οὗτος ἔδωκεν εἰς τὴν παιδευσιν τοῦ Ἀρμενικοῦ κλήρου, αὐτὸς οὗτος λαμβάνων ἐνεργὸν μέρος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Τὸ σεμινάριον τοῦ Ἀρμάς, ὅθεν ἐξῆλθον τόσοι διακεκριμένοι Ἀρμένιοι Πατριάρχαι καὶ ἐπίσκοποι ὀφείλεται εἰς τὸν Βαρθολομαῖον Καπουτὶκ καὶ τὸν Παγὸς Καρακότες, μαθητὰς τοῦ Ζαχαρία.

ΙΘ' αἰὼν. Μνημονεύσας τῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ ΙΘ' πυκνοτάτων ἀλλαγῶν Πατριαρχῶν ἐν τε τῷ θρόνῳ Ἐτομιατζὶν καὶ ἐν τῷ τῆς Κιπύλεως μεταβαίνει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ ΙΘ' αἰ' τὴν ἀνάμειξιν τῶν λαϊκῶν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν, ἀνάμειξιν ἀρξαμένην ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ 1810 συνστάσεως ἐπιτροπῆς πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τῶν Ἀρμενοκαθολικῶν. Τὴν ἐπιτροπὴν ταύτην συγκληθεῖσαν ἐν τῷ Ἀρμενικῷ Πατριαρχεῖῳ ἀντικατέστησε τῷ 1816 νέα ἐπιτροπὴ ἐκ θεολόγων τῶν δύο ὁμολογιῶν. Αἱ συζητήσεις τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης παρετάθησαν ἐπὶ τριετίαν ἄνευ ἀποτελέσματος, μέχρις οὗ μετὰ τὴν Ρωσσοτουρκικὴν εἰρήνην τοῦ 1829 ἐπεμβάσει τῶν Δυνάμεων ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις διδοῦσα πέρασ εἰς τὰς συζητήσεις, ἀνεγνώρισε τῷ 1830 τὴν αὐτονομίαν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς κοινότητος ἀνεξαρτήτως ἐθνικότητος τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη τῶν Καθολικῶν ἐνεθάρρυνε τοὺς Προτεστάντας, ὅπως ἀρξωνται δραστηρῶς τοῦ προσηλυτισμοῦ κατορθώσαντας συντόμως διὰ τῆς ἰδρύσεως σχολῶν καὶ

της ύλικής υποστηρίξεως να ιδρύσωσιν ἐν Κωνσταντινίδι ἀρμενικὴν προτεσταντικὴν κοινότητα ἀναγνωρισθεῖσαν καὶ ταύτην ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως τῷ 1847 αὐτόνομον καὶ περιλαμβάνουσαν Προτεστάντας ἀνεξαρτήτως διαφορᾶς ἐθνικότητος. Ἄλλ' ἢ τε προτεσταντικὴ αὕτη κοινότης ὡς καὶ ἡ καθολικὴ ἀπεδείχθησαν οὕσαι ἀπὸ ἐθνικῆς ἀπόψεως καθαρῶς Ἀρμενικαί, συντελέσασαι εἰς τὴν ἑξασθένειαν τοῦ Ἀρμενικοῦ ἔθνους ἀλλὰ προαγαγοῦσαι ἀφ' ἑτέρου τὴν μετὰ τῆς Δύσεως ἐπικοινωνίαν αὐτοῦ.

Περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἐν Ἑσθονίᾳ διεδραματίζοντο μεγάλαί πολιτικαὶ μεταβολαί. Οἱ ἐνταῦθα Ἀρμένιοι μὴ φέροντες τὸν Περσικὸν ζυγὸν, ὁσημέραι καθιστάμενον φορτικώτερον, ἔστρεψαν τὰ βλέμματα πρὸς τὴν Ρωσίαν. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν φεύγοντες τοὺς διωγμοὺς κατέφυγον εἰς τὴν ρωσικὴν ἐπικράτειαν, οἱ δὲ ἐπεκαλοῦντο εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν χώραν τοὺς Ρώσους. Τῶν τελευταίων ἠγεῖτο ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χορσέπ Ἀργουτιάν, ἐφελεύσας διὰ τοῦτο τὴν εὐνοίαν Αἰκατερίνης τῆς Β' (1762—1796) καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Παύλου (1796—1801) καὶ τυχὼν αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ τοῦ τίτλου ἠγεμόνος. Οὕτω τῇ συνδρομῇ καὶ Ἀρμενίων ἐθελοντῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Νερσὲς ἐξ Ἀσχαράκ (1823) τὸ Ἐριβάν καὶ ἡ Ἑσθονία κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ρώσων. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος ὁ Α' (1825—1885) ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὑπέσχετο πολλὰ τοῖς Ἀρμενίοις, εἰς τρόπον ὥστε νὰ γεννηθῶσι παρ' αὐτοῖς ἐλπίδες πολιτικῆς αὐτονομίας, ἀνθ' ἧς ἀπεπέτησεν οὗτος τῷ 1836 καὶ τὸ Ἀρμενικὸν Πατριαρχεῖον τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀνεξαρτησίας.

(Ἔπεται συνέχεια)

ἈΛΛΗΛΕΓΓΥΗ ΣΥΝΤΕΧΝΙΤΩΝ

Ἐν ἓκ τῶν μεγάλων καὶ σπουδαιοτάτων δικαίων, ἅπερ ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία, περιπεσοῦσα εἰς λήθη γόνι, ἐνεπίστευσεν εἰς τὴν φροντίδα τῆς «Ἐκκλησίας τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων»—ὁμολογουμένως ἐστὶν ἡ προστασία τῶν ἑλληνικῶν, ἐν γένει δὲ τῶν ὀρθοδόξων, ἐν Κωνσταντινίδι καὶ ταῖς ἐπαρχίαις συντεχνιῶν. Ἴχνη τοῦ ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν κανονισμοῦ αὐτῶν ἐρχομένου εἰς τὸ «Ἐπαρχιακὸν βιβλίον» Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, πρὸ τινῶν ἐτῶν τύποις ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ ἐν Γενεύῃ καθηγητοῦ Νικόλ. Ἐν αὐτῷ καταδείκνυται ἡ πρόνοια τοῦ κράτους ὑπὲρ τε τῶν τὰς συντεχνίας συναποτελούντων καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ· διότι, ἐν βιογραφίαις ἀγίων καὶ ἐν τισὶ χωρίοις συγγράφων βυζαντινῶν τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πρόνοιαν τοῦ ἐπαρχοῦ, καὶ κυρίως τοῦ κράτους, δύναται νὰ ἴδῃ τις τεκμηριουμένην. Νόμος δὲ τεθεὶς τὸ πρῶτον, ἢ κατ' εἶδη καταταχθεὶς, ὡς ἐγὼ φρονῶ, ὑπὸ τοῦ Σοφοῦ Λέοντος, οὐδέποτε βεβαίως ἦν δυνατὸν ν' ἀκυρωθῆ παρ' ἑτέρου, καὶ φρονῶ ὅτι ἡ τύχη πιθανὸν ν' ἀνακαλύψῃ καὶ νεώτερον τοῦ ὑπὸ Νικόλ. ἐκδοθέντος χειρόγραφον τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου. Ἐχω δὲ τὴν πελοῖθησιν ὅτι ἡ πλουσία βιβλιοθήκη μακεδονικοῦ τινὸς μοναστηρίου θέλει χορηγήσει ἡμῖν βιβλίον τοιοῦτον ἐπαρχικόν, ἢ πληρέστερον τοῦ ἐν Γενεύῃ τύποις ἐκδοθέντος, ἢ νεώτερον ἐκείνου.

Εἰς τὴν βιογραφίαν Ἀνδρέου τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ εὐρίσκω συνήθειάν τινα, προκειμένου περὶ τῶν ἐπὶ βυζαντινῶν ὀπωροπωλείων ὅτι οἱ πωλοῦντες ὀπώρας ἐτήρουν ἐντὸς ὑετίνων δοχείων τὰς καλλίστας ἐξ αὐτῶν τοῦτο συμβαίνει περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος(1), ὅτε βλέπω καὶ τὰ καπηλεῖα προσονο-

μαζόμενα ακαθαροπότηα· κείμενα εἰς τὸν Ἀντίφορον καὶ χρησιμεύοντα καὶ ὡς restaurants, διότι οἱ ἐν αὐτοῖς εἰσερχόμενοι ἐτρωγον, ὡς φαίνεται, προσφάγιον, ἄρτον καὶ ἰχθύς⁽¹⁾. Τοῦτο δεδαίως ἐγένετο κατὰ τινὰ διάταξιν ἐπαρχικὴν, ἢ συνήθειαν λαβοῦσαν ἰσχὺν νόμου, καθ' ἣν αἱ ὀπάραι ἔπρεπε 'να μὴ μὲνωσιν ἐκτιθειμένοι εἰς τὴν ἐπιβλαβὴ ἐλήθειαν τῆς κόνεως τῶν ὀδῶν, καθὼς ἄλλη τις διάταξις ἐπέβαλλε τὴν πώλησιν καθαρῶν ποτῶν εἰς τὰ καπιλεῖα, τὰ κατὰ τινὰ τρόπον «ζυθεστιάτορια» τῆς σήμερον. Εἰ δ' ὑπῆρχον οἱ τὰς ἐπαρχικὰς ταῦτας καὶ τὰς παρομοίας διατάξεις παραβαίνοντες, ἢ βίγλα, ἢ τὸ κέρκετον⁽²⁾ (circitores, ἢ circitores), ἢ περίπολος δῆλα δὴ, περιφερομένη τὴν νύκτα, συνελάμβανε τοὺς ἀτακτοῦντας, ὡς ἔοικε δὲ καὶ τοὺς πέραν τῆς δευτέρας φυλακῆς τῆς νυκτὸς περιφερομένους, καὶ ἐμαστίζωνεν αὐτούς.

Οὔτε ἦν δυνατόν 'να μὴ ἔχωσι νόμους καὶ κανονισμοὺς τοιούτους περὶ τῶν ἀγοραίων ἐργατῶν, οὔτε ἀποκλείεται ἡ ἰδέα ὅτι συντεχνίαι τινὲς, ἢ πᾶσαι, καὶ ναοὺς εἶχον ἰδίους, ἀφοῦ ναοὶ ἐγείτόνευον πρὸς τινὰς ἀγορὰς, οἱ δ' ἐν αὐταῖς ἐργαζόμενοι ἀκόπως ἠδύναντο 'να μεταδαινῶσιν εἰς τὸν γειτονεύοντα τῇ ἀγορᾷ αὐτῶν ναόν, πρὸς ἀκρόασιν ἱερῶν ἀκολουθιῶν. Ἐντεῦθεν ἴσως ἔχει τὴν ἀρχὴν ὁ λαμπρὸς θεσμὸς τῆς ὑφ' ἐκάστης συντεχνίας τελέσεως, ἐν ὀρισμένη τῷ ἔτους ἡμέρᾳ, λειτουργίας καὶ πανηγύρεως ἱεροκοσμικῆς· διότι, πῶς ἄλλως δυνάμεθα 'να ἐξηγήσωμεν τέλεσιν ἐπιτείου πανηγύρεως συντεχνίας τινὸς ἐν ἡμέρᾳ κατ' οὐδεμίαν πρόφασιν δικαιολογούμενη. Λόγου χάριν, οἱ πυροσβεστικαὶ Σμύρνης ἐτέλουν τὴν λειτουργίαν τὴν ἐπέτειον τῆς συντεχνίας αὐτῶν, τῇ 27 Ἰανουαρίου, κνήμη τῆς ἀνακομιδῆς τοῦ λειψάνου τοῦ Χρυσσοστόμου·

(1) βλέπε παρὰ Migne, ἐν Πατρολογίᾳ Ἑλληνικῆς τόμῳ ΡΙΑ', στήλην 713, § 05'.

(2) αὐτόθι, 656, κγ', 657, κδ', 660 κατ', — 649, ιζ'.

ἡ δὲ συντεχνία τῶν παντοπωλῶν τῆς Σμύρνης⁽³⁾ τῇ 6 δεκεμβρίου, κνήμη τοῦ ὁσίου Νικολάου.

Ὡς περιῆλθεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ τὴν ἄλωσιν ἡ προστασία τοῦ κράτους καὶ μάλιστα τῶν αὐτοκρατορικῶν οἰκογενειῶν ἐπὶ τῶν ἱερῶν μνημῶν, ὡς περιῆλθεν ἡ ὑλικὴ τῶν σχολείων ὑποστήριξις ἀπὸ τοῦ κράτους εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, οὕτω περιῆλθεν ἀπὸ τοῦ κράτους εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡ προστασία τῶν ὑλικῶν συμφερόντων τῶν συντεχνιῶν, αἱ, διὰ τὸν μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῶν διανενημένον πλοῦτον, ἐξήσκουν, τοῦ χρόνου προϊόντος, ἐπιρροὴν πολλὴν ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῶν ἡμετέρων κοινῶν πραγμάτων, ἐνίστε δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινοπόλεως· πολὺ σπανίως, ὡς ἔχω μαθῶν ἐκ παραδόσεως, ἐγένετο χρῆσις τῆς παρεμβάσεως τῶν πρωτομαγιστῶν τῶν συντεχνιῶν, καὶ αὐτῶν τῶν σφραγίδων αὐτῶν, διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν «τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων» ἀπὸ τῆς ὀλεθρίας διοικήσεως παναγιωτάτου τινὸς «ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου». Αἰτῆσις δὲ γραπτῆ, φέρουσα τὰς ὑπογραφὰς τῶν προέδρων καὶ τὰς σφραγίδας τῶν συντεχνιῶν ἐγένετο δεκτὴ μετ' εὐμενείας ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Τοῦτο μέχρι τοῦ 1839, οἱ τὸ περιδόντον χάτι «σερίφ» τοῦ Γκιουλχανέ, δῆθεν ἰσότητα τῶν ὑπνικῶν τοῦ τουρκικοῦ κράτους εἰσαγαγόν καὶ δῆθεν πᾶσαν προνομιοῦχον τάξιν ἀθετήσαν, ἤρξατο καταργοῦν πάντα τὰ καλῶς κείμενα, ἕως οὗ εἰς τοὺς ἐθνικοὺς

(3) Κ. Οἰκονόμου ἐξ Οἰκονόμου Τὰ Σωζόμενα· φιλολογικὰ συγγράμματα· τόμος Α' σελ. 475-6. Ἐπειδὴ δὲ μέχρι τοῦ 1819 τὰ προξενεῖα μόνων τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν εἶχον πυροσβεστικὰς ἀντλίας, ἕκτοτε δὲ καὶ οἱ δύο ναοὶ τῆς Σμύρνης, τὸ σωματεῖον τῶν πημάτων ἐτέλει τὴν ἐορτὴν αὐτοῦ τῇ 27 Ἰανουαρίου, τῶν δὲ πυροσβεστικῶν τῶν ναῶν ἡ συντεχνία ὤρισε ἰδίαν πανηγυρίαν τῇ 30 τοῦ αὐτοῦ μηνός, καθ' ὁδηγίαν καὶ συμβουλήν τοῦ μητροπολίτου Σμύρνης Ἀνθίμου.

ἢ μάλλον, ὡς ἀπεκλήθησαν, αἰθνοσωτηρίους κανονισμοὺς, διεσαλεύθη τῶν συντεχνιῶν ἡ ἰσχύς καὶ ἐγελωτοποιήθη ἡ ἐπέμβασις καὶ ἐπίδρασις αὐτῶν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινοπόλεως, διότι οὕτως ἠθέλησεν ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις· συνυπουργήσαν δὲ, δυστυχῶς, τῆ καταστροπικῆ δι' ἡμᾶς πολιτείας τῶν βεζιρῶν Ἰσαῖ καὶ Φουὰτ λαϊκοὶ ἐπιφανεῖς Ἕλληνες, ἀσυνειδήτως ὑποσκάπτοντες τὰ θεμέλια τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ὑποστάσεως ἐν τε τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ἐν ἄλλοις, συνεπευλογούντων καὶ τινῶν ἀρχιερέων παρασυρομένων ὑπὸ λαϊκῶν λογάδων. Ἐκτοτε ἡ τῶν συντεχνιῶν ἡμῶν ἰσχύς παρ' ἡμέραν ἐξέλιπεν εἰς τὸ μηδὲν, ἕως οὗ καὶ τινες ἐκ τούτων ἀποσυνετέθησαν, μία δὲ καὶ τὰ κτήματα αὐτῆς εἰς τὴν κυριότητα μεταδίδασε τῆς τε Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ τῶν ἡμετέρων φιλανθρωπικῶν καταστημάτων· ἐστὶ δὲ αὕτη ἡ περιώνυμος τῶν γουναράδων ἢ κατὰ τὸν ἸΖ' καὶ Η' αἰῶνα πλουσιωτέρα καὶ φιλομουσοτέρα πασῶν ἀναδειχθεῖσα.

Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καθῆκον εἶχε ἵνα προστατεύσῃ τὸν θεσμὸν τῶν συντεχνιῶν, ἀφοῦ ταύτας συναπετέλουν ὀρθόδοξοι χριστιανοί, προστασίαν δ' εἰς αὐτοὺς, καθὼς τοῦ κράτους ὑπηκόους, ἐχορήγει καὶ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, οὐχί σπανίως παραπέμπουσα τοὺς ἐπὶ παραδίσει συνθηδίων ἢ νόμων ἀγράφων διαφερομένους εἰς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις τοσαῦτον πύθονεν ἄλλοτε τὸν θεσμὸν τῶν συντεχνιῶν, ὥστε ἵνα επικυρώσῃ διὰ τῶν κατὰ τόπους καὶ κατὰ συνοικίας βεβοδάδων ἀποφάσεις συντεχνιῶν χριστιανῶν, ὧν τινὲς, κινουῖσαι σήμερον τὸν πρὸς αὐτὰς πάθος ἡμῶν, ἐθεωροῦντο σπουδαιόταται κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἐγίνοντο καὶ ἐπεκυροῦντο. Ἀπεφάσιζεν ἡ συντεχνία τῶν ἐν Μιχαλίῳ (Μεγάλῳ Ρεύματι) καπκτζήδων ἵνα παραλαμβάνωσιν εἰς ἕκαστον ἀκρίτον ἀνὰ ἐπτὰ ἐπιβάτας πρὸς δύο παρῶδες μετὰ τῆς ὑποχρεώσεως ἵνα ἐπαναφέρωσιν

αὐτοὺς εἰς τὸ χωρίον. Τοῦτο τῷ 1775, ὡς καὶ τῷ 1780. Καὶ ἡ κυβέρνησις ἐπεκύρωνεν, ἀνευ ἀντιρρήσεως. Ἐπίσης ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως διαιτήσεις κληρονομικῶν δικαίων, τιμωραὶ παρεκτρεπομένων ἐργατῶν, ἀποφάσεις τῶν πρωτομαγιστῶν περὶ ποινῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς μαθητευομένους, ὃ δὲ κυριώτερον αἱ ἀποφάσεις τῶν ἰδιοκτητῶν μεγάλων καπήλειων, καταδικαζόντων τοὺς ἐντὸς τοῦ καταστάματος αὐτῶν ἀσχημονοῦντας ἢ προβαίνοντας εἰς ἔγκλημα. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον, τῆς ἀστυνομικῆς δὴλα δὴ δικαιοδοσίας καὶ προνομίας τῶν καπήλων, ὑπονοῶ ὅτι τὸ γραφεῖον αὐτῶν, ἢ λότζα, τὸ μέρος, ὅπου συνεδρίαζε τὸ προεδρεῖον, οὕτως εἶπεῖν, τῆς συντεχνίας τῶν καπήλων, εὗρίσκετο ἐν τῷ μεγάρῳ τῆς κεντρικῆς διευθύνσεως τῆς ἀστυνομίας.

Ἐκκλησία καὶ κράτος ἐπιστηρίζοντα τὰ συμφέροντα τῶν συντεχνιῶν ἐπέβαλλον καὶ εἰς τὰ μέλη, τὰ ταύτας ἀποτελοῦντα, σεβασμὸν πρὸς τὰ καθεστῶτα, πρὸς τὰ θέσμινα, πρὸς τὰς συνθηδίας τὰς ἐν χρήσει παρὰ ταῖς συντεχνίας. Ὅποτε δ' ἀπεφάσιζόν τι πειθαρχικὸν μέτρον, ἢ τι παρόμοιον, οἱ πρόκριτοι αὐτῶν, καθῆκον εἶχον πάντες οἱ συντεχνίται ἵνα ἀποδέχωνται τ' ἀποφασισθέντα, εἴτε ἐπεκύρου ταῦτα ἡ Μ. Ἐκκλησία, εἴτε ἄχι· διότι καθηκόντως ἡ Ἐκκλησία τότε ἐξέδιδε τὴν ζητούμενην κύρωσιν.

Παρίσταται δ' εἰς ἡμᾶς παράδοξος καὶ ἡ ἐπὶ τῶν τοιούτων ἀντίληψις τῶν πρὸ ἡμῶν γενεῶν, καὶ τῶν επικυρούστων καὶ τῶν ἀποφασίζόντων οἰανδήποτε κρίσιν καὶ ποινὴν, ἀπίστευτος δὲ ἡ μετὰ τὴν συντεχνιῶν ἀλληλεγγύη, συναποδεχομένων καὶ συνεφερμοττόντων τἀποφασισθέντα τὰ καὶ κατὰ πατριαρχικῶς καὶ συνοδικῶς κυρούμενα. Διότι, προκειμένης ἀγαθοεργίας τινός, δὴλα γέρε δὴ πρῶτως ὑπὲρ σχολείου τινός, ὑπὲρ ναοῦ, ὑπὲρ πενομένης καὶ τετραχωμένης Ἐκκλησίας, ἢ τῶν συντεχνιῶν ἀπὸ κοινοῦ γενομένη διαγνώμη καὶ ἀπό-

φασίς, είτε έπεκυρούτο, είτε όχι, έφηρμοζέτο και έπραγματοποιείτο· σχετικόν δ' άπελύετο σιγγίλλιον, πατριαρχικόν και συνοδικόν, έν η περιπτώσει ανάγκη έφίστατο 'να δοθῆ ναός τις είς τήν προστασίαν και κηδεμονίαν, είς τήν έπιστασίαν δηλαδή, έχουσαν τήν διαχείρισιν τών χρημάτων τών Ιερών, είς τινά συντεχνίαν, ώς έγένετο δια τόν ναόν του άγίου Νικολάου τόν έν Γαλατῆ, τόν ναόν της Θεοτόκου Χαντζερλιδισας έν Τεκύρ Σεραγίφ, τόν του άγίου Νικολάου ένδον της πύλης Ρωμανού (Τόπ-καπού). Επίσης έγένετο τουτο δια τήν έξ ιδίας προαιρέσεως καθορισθεισαν ύπερ του Παναγίου Τάφου φορολογίαν τών γουναρδάων τῷ 1718, δι' ην άπαιτείτο γράμμα πατριαρχικόν και συνοδικόν, διότι η κοινή συμφωνία τών συντεχνιτών έπρεπε 'να έχη κύρος όχι ήμερόδιον.

άλλά τό εκδίδασθαι και γράμμα πατριαρχικόν και συνοδικόν άφοριστικόν καθ' ένός η δύο συντεχνιτών, επί ευπνοία ζημίας και ραδιουργίας», είς ημάς άποβαίνει δυσνόητον· δυστυχώς, άπελύθη γράμμα τοιούτον ύπό της Έκκλησίας, περι τά μέσα της ΙΗ' έκατονταετηρίδος, τό δέ γράμμα τουτο, σωζόμενον έν φύλλω 2αδ του ύπ' αριθμόν 309 παραδόξως σελιδηριθμημένου χειρογράφου του παρ' ημίν 'Αγιοταφικού Μετοχίου, έχει ούτω

«γράμμα άφορ[ιστικόν] ρουφετίου

Οί χριστιανοί μαγίστορες του ρουφετίου τών χαβιαρτζιδων, οί δουλεύοντες έν τε τῆ Πόλει και τῷ Γαλατῆ, δ τε χατζή Γιουμούσης, δ Βαίτης του Πουλμηένου, δ Γεώργης του χατζή Ριωδάνη, δ Κοσμῆς Καρακάσογλους, δ Πρόδρομος του Σάδδα, δ Κώνσταντης του Νικόλα, δ Μανόλης του 'Αποστόλη, δ Θεοδόσης του χατζή Δημήτρη, δ Σεραφείμ του χατζή Βασίλη, δ Χαλαάμπρος του Κάζνταγλη, δ 'Αβραάμης του 'Αγάλου, και οί λοιποί άνήγγειλαν ημίν, ως έχοντες ύποψίαν δολιότητος, ραδιουργίας τε και ζημίας, πρόστινα έργαστήρια

ψαράδικα, του Καραμπελά, δηλονότι και του Λούκα, έξ ών ούτοι άγοράζουσι πράγμα της τέχνης αυτών, και μη θέλοντες διαφέρουσθαι μετ' εκείνων, συνεφώνησαν και συνέθεντο άπαντες ούτοι, κοινή αυτών γνώμη και προαιρέσει και συγκατανεύσει, όπως, είς άνάπαυσιν του έαυτών συνειδότος, από του νύν και είς τό έξῆς μηδεις έξ αυτών τών μαγιστόρων χαβιαρτζιδων, τών άνωτέρω όνομαστί ειρημένων, τολμήση λαθειν και άγοράσαι από τε τών έργαστηρίων εκείνων τών ύποπτευομένων ψαράδων, από τε του Καραμπελά (*) και από τών καϊκίων αυτών πολύ η όλίγον τι πράγμα της τέχνης αυτών, ούτε μίαν συντροφίαν τινά κρυφίως ποιῆσαι μετ' εκείνων. Τοιαύτης ούν μεταξύ αυτών συμφωνίας γενομένης, έπομένως οί αυτοί μαγίστορες χαβιαρτζιδες έζήτησαν έπικυρωθῆναι τήν συμφωνίαν αυτών ταύτην και δι' ημετέρου πατριαρχικού άφοριστικού γραμματος. Τουτου χάριν, τήν δέσιν αυτών ως εύλογοφανῆ ούσαν άποδεξάμενοι, γράφοντες άποφαινόμεθα συνοδικώς, ένα όστις και όποιος χριστιανός μαγίστωρ χαβιαρτζής εκ τών ειρημένων μαγιστόρων τολμήση λαθειν η άγοράσαι από τε τών έργαστηρίων του Καραμπελά και του Λούκα πολύ η όλίγον τι πράγμα της τέχνης αυτών, η και από τών καϊκίων αυτών, η συντροφίαν τινά κρυφίως ποιῆσαι μετ' αυτών, ό τοιούτος, ως μη φυλάττων τους όρκους και τας συμφωνίας του ρουφετίου αυτου και ως προφανώς φιλεπιζήμιος, άφωρ[ισμένος] και τό έξῆς» (†).

Τοιαύτην τινά προστασίαν ούδέποτε ήρνήθη η Έκκλησία 'να χορηγήση προς τους αίτουμένους αυτήν έταίρους η συνεργάτας ούτως είπειν τών συντεχνιτών· τούτων τινάς πυνόει προφανέστερον τών άλλων, ίσως διότι είς τας συνεταιρικῆς ταύτας όργανώσεις ησαν κατατεταγμένοι έπιφανείς

* λέξις δυσέβλητος, διούλλαθος ίσως.

† αι συνήθεις όραι, ως έλιπεν ό γραφεύς.

Ἕλληνες· καὶ ἐπὶ παραδείγματι—ὁ μέγας καὶ πολὺς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων προστάτης ὁ Μανωλάκης· ὁ ἐκ Καστορίας ἦν γούναρις, τοιοῦτοι δ' ἦσαν ἐκ Καστορίας πολλοὶ, μάλιστα μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν τούτων. Ὁ στρώσας τὸ ἔδαφος τοῦ πατριαρχικοῦ ἡμῶν ναοῦ τῷ 1720 πλούσιος Ἀθηνασάκης ἦν πρωτομαγίστωρ τῆς συντεχνίας. Ὁ σύγχρονος αὐτῷ Μανουὴλ ἦν πλουσιώτατος ἔμπορος τῶν γουναρικῶν, ἀνῆκε δ' εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Ὑψηλάντων. Εἰς αὐτὸν ὀφείλει πολλὰ ἢ σχολὰ τῆς Πάτριου. Σύγχρονος αὐτῷ γούναρις ἦν Μουσελίμης τις, ἀνήκων εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Μουσελίμδων, τῶν καὶ Κομνηνῶν. Ἀπὸ τῶν μέσων καὶ μικρῶ πρὸ τῶν μέσων τῆς III' ἑκατονταετηρίδος ἡ πλουσία συντεχνία τῶν γουναράδων ἀνεδέξατο τὴν ἐποπτεῖαν πολλῶν σχολείων, χρήματα δὲ ἱερὰ, κοινωφελῶν καθιδρυμάτων, χρήματα χηρῶν, ὀρφανῶν χρήματα παρ' αὐτῆ κατατίθεντο.

Καὶ αἱ λοιπαὶ συντεχνίαι διεκρίνοντο ἐπὶ ζήλῳ ὑπὲρ τῶν ἱερῶν ναῶν καὶ μοναστηρίων, ἐπὶ πράξεσιν ἀγαθοῖς. Ἐν περιπτώσει δὲ τινος ἔθνικῆς ἀνάγκης, ἢ λότζα, τὸ διοικητικὸν ἐκάστης συμβούλιον εἶχε πᾶσαν ἐλευθερίαν ἵνα ψηφίζη ποσὰ, πολλὰκις σπουδαῖα, ὑπὲρ ἔργων ἱερῶν, καὶ ταῦτα καταβάλλοντες ἀμέσως οἱ πρωτομαγίστορες καὶ σύμβουλοι τῆς συντεχνίας ἀπᾶλλασσον τοὺς ἄλλους τῆς ὁχλήσεως ὑπουργίας ἵνα περιφέρωνται τὰς ἀγορὰς, τρέχοντες ἀπὸ μαγαζεῖου εἰς μαγαζεῖον, ὅπως ἀκούωσιν ἐνίοτε σκώμματα καὶ μομφὰς καὶ χαριτολογίας ἀνδρῶν, ἀποψυχούσας τὴν προθυμίαν τῶν εργαζομένων.

Οἱ σκαπτόμενοι καὶ φροντίζοντες περὶ τῶν κοινῶν, ἐγίνωσκον ὅτι καθῆκον εἶχον ἵνα μεριμνῶσι καὶ τῶν ἰδίων ἐπέβαλλον εἰς ἑαυτοὺς τὴν κηδεμονίαν καὶ προστασίαν τῶν ὀρφανῶν, εἶπον ἔλλειπεν αὐτὰ δίχα προστασίαν, ἀπορία καὶ πενίχρὰ, θνήσκων ὁ πατὴρ αὐτῶν ἑμερίμων καὶ τῆς σωματικῆς

καὶ τῆς ψυχικῆς σωτηρίας αὐτῶν, καὶ τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀποκαταστάσεως, εἴτε θήλα ἦσαν, εἴτε ἄρρενα τὰ τῶν πάντων ἐξηπορημένα ὀρφανὰ καὶ τῶν καταδικωμένων ἀδίκως συντεχνιῶν ἢ συντεχνία αὐτῶν ἐκηρύττετο καὶ ἀπεδείκνυτο παρήγορος καὶ προστάτης.

Κατὰ καθῆκον λοιπὸν ἡ ἘκκλῆσΙΑ «τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων» ἀνεφαίνεται πάντοτε παραστάτης καὶ συναγωγῆς τῶν ἐν ταῖς συντεχνίαις συνηριθμημένων ὀρθοδόξων ἐργατῶν καὶ ἐμπόρων, καὶ ἐν τακταῖς—ἀνεξηγήτοις ἡμῖν—ἡμέραις τοῦ ἔτους νύλογει τὰς πανηγύρεις τῶν συντεχνιῶν. Ἦσαν δ' αὐταὶ πολλαί, διότι μιᾶς συντεχνίας μεγάλης καὶ πλουσίας ἠριθμοῦντο καὶ ὑποσυντεχνίαι, οὕτως εἶπεν. Ὁ τῆς «Κωνσταντινουπόλεως» χαρίεις συγγραφεὺς Σκαρλάτος Βυζάντιος ἀναφέρει εἰς τι μέρος τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ τούτου ὅτι ἐβδομήκοντα ὑποσυντεχνίαι συναπετέλουν τὴν μεγάλην συντεχνίαν τῶν καλπακτζίδων. Καλπάκια βλέπομεν ἴσως σήμερον καὶ ἡμεῖς, ἀλλ' οὐδεὶς τῶν ζώντων ἠθέλησέ ποτε ἵνα ἐρωτήσῃ, εἴπερ κατὰ χρόνους, ἑκατὸν ἔτη μακρὰν ἡμῶν κειμένους, πάντες οἱ κάτοικοι τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας ἐφόρου ἐν εἶδος καλπακίου· καὶ ἐν τούτοις, οἱ πάπποι ἡμῶν ἐγίνωσκον τὰς διαιρέσεις τῶν καλπακίων, τὰ ποικίλλοντα σχήματα καὶ μεγέθη αὐτῶν, ἅτινα, γινώσκοντες οἱ πατέρες ἡμῶν καὶ πάπποι, διεκρίνον μακρόθεν τὸν προσερχόμενον· οἶον ἐπάγγελμα μετέρχεται. Ὁ ἔμπορος ἐφόρει τότε καλπάκιον διάφορον τοῦ τῶν ἱατρῶν, ὁ ἱατρός διάφορον τοῦ τῶν διδασκάλων, ὁ διδάσκαλος διάφορον τοῦ τῶν γουναράδων, ὁ γούναρις διάφορον τοῦ τῶν καπύλων, ὁ κάπηλος τοῦ τῶν μπακάληδων, τοῦ τῶν ψωμάδων, καὶ καθεξῆς· ἡ ποικιλία διειρηθήναι καὶ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, ἕως οὗ ἡ συνθήκη τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐσάρωσε γελοίας τινὰς περιβολὰς, τὰς ὁποίας τὸ χῆτι σερίφ τοῦ Γκιουλχανέ καταργῆσαν παρέδωκε βαθ-

μηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον εἰς τὴν λάθην, μὴ ἐξαιρουμένης καὶ τῆς φοβερῆς τῆρας τῶν ἰσραηλίτιδων, ἧς ἐσώθησαν ἐλευθέρως καὶ πιναρὰ λείψανα μέχρι τοῦ 1881. Διὰ τῆς τρομερῆς εἰς ὕψος καὶ σχεδίου τῆρας, εἰς ἣν ἀπρτοῦντο δώδεκα δωδεκάδες τοῦλάχιστον καρφίτσων, πρὸς συναρμογὴν «τουλαπανίων» ἀτελευτήτου μήκους, διακρίνεται ἡ Ἰουδαία ἀπὸ τῆς ἑλληνίδος διὰ τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς δηλαδὴ καλύμματος, διότι ἡ ἐνδυμασία τῶν γυναικῶν ἡμῶν καὶ τῶν ἀρμενίδων ἦν αὐτὴ ἢ παρὰ ταῖς τουρκίαις ὁ φερεδζής ἦν ἐν χρῆσει παρὰ πάσαις ταῖς ἐν Τουρκίᾳ γυναιξίν, ἀπαγορευομένου μόνον τοῦ πρασίνου χρώματος, ἰδιόζοντος τοῖς μωαμεθανοῖς. Τὸ κάλυμμα λοιπὸν τῆς κεφαλῆς διέκρινε τοὺς ἑθνικούς τοῦ κράτους, ὡς πρὸς τὴν θρησκείαν, ἐπίσης καὶ πρὸς τὸ ἐπάγγελμα, καὶ διὰ τοῦτο θεδαίως ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος ὑπολογίζει εἰς ἐβδομήκοντα τὰς ὑποδιαίρεσεις τῆς συντεχνίας τῶν καλπακδζήδων.

Ἄλλας ὑποδιαίρεσεις ἐγίνωσκον οἱ πατέρες ἡμῶν καὶ τῆς μεγάλης συντεχνίας τῶν ἀλευράδων κατόπιν αὐτῶν ἐτάτετο ἡ συντεχνία τῶν ἀρτοποιῶν, ἡ τῶν ἀρτοποιῶν, διπλὴ καὶ αὐτὴ, ἡ τῶν πωλούντων ἐπὶ ταβλά, ἡ τῶν ταβλακιδρῶν λεγομένη, ἡ τῶν σιμιτζήδων, ἡ τῶν πωλούντων τὰ ἐκ ζυμαρικοῦ κατασκευάσματα κλπ., ὑποδιαίρεσεις τῆς τῶν ἀλευράδων, ἧς ἦν ὁμοταγῆς ἡ συντεχνία τῶν μυλωνάδων. Ἴσως ἐνοχληθῆ ὁ ἀναγνώστης διακοπτόμενος ἐνταῦθα ὑπὸ καταλόγου συντεχνιῶν ὑποτάσσω αὐτὸν ἐν σημειώσει ἐνταῦθα.

Αἱ ἐπείτεροι πανηγύρεις τῶν συντεχνιῶν, ἐννοῶ δὲ πάντοτε τὰς ἡμετέρας, ἐτελοῦντο μεγαλοπρεπῶς διὰ λειτουργιῶν γινομένων ὑπὸ ἀρχιερέων, ὧν πολλοὶ διαμένοντες, εἴτε ἐνεργεῖα εἴτε ὡς σχολάζοντες, ἐν Κωνσταντινοπόλει ἐκαρποῦντο πολλὰ εἰσοδήματα. Κατάλογον πανηγύρεων τοιούτων ἀδύνατον ἀποδαίνει μοι ἵνα καταρτίσω, καίτοι ἀπὸ τριακονταετίας ἐζήτησα πληροφορίας ἀπὸ πολλῶν διότι μίαν συν-

τεχνία, πολλάκις εἰς δύο διαιρουμένη, εἰς τῆντων ἐν Κωνσταντινοπόλει καὶ τῆν των ἐν τῇ ἀνατολικῇ παραλίᾳ τοῦ Βοσπόρου ἐπανηγύριζεν κατὰ δύο διαφόρους ἡμέρας, καὶ ἐν ναοῖς οὐχὶ τοῖς αὐτοῖς μόνον ἢ τῶν γουναράδων, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἀπῆλλαξεν ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀθιγγάνων τὸ ἀγίασμα τῶν Βλαχερνῶν, ἐπέλει τὴν πανήγυριν αὐτῆς ἐν τῷ ναῷ τῆς Ευλοπόρτης, διότι εἰς αὐτὸν πάσαι ποτὲ μετακομισθεῖσα ἐσώθη παμπάλαια ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου τῆς Βλαχερνίτισσας.

Ἄμετακίνητοι ἔμειναν αἱ πανηγύρεις τῶν συντεχνιῶν τῶν χρυσοχόων (12 δεκεμβρίου), κηπουρῶν (1 φερουαρίου), καὶ μπακάλιδων (4 δεκεμβρίου), διὰ τὴν μνήμην τοῦ νεομάρτυρος Σεραφείμ ἐπισκόπου Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου τοῦ ἐν Εὐρυτανίᾳ, διότι μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἡ πλειονότης τῶν ἐν Κωνσταντινοπόλει μπακάλιδων ἦσαν καρπενοποιῶται. Οἱ πατρωνές τινων συντεχνιῶν ἅγιοι πολὺ πιθανὸν ὅτι προσφύως ἐξελέγησαν· ἀλλ' ὁ μέγας Βασίλειος τίνα σχέσιν ἔχει, παρακαλῶ, πρὸς τοὺς ἐμπόρους τοῦ λιναρίου; καὶ τίνα σχέσιν ἔτι πρὸς τὸν παρὰ τὰ Χαρισίου (Ἐδිරνε-καποῦ) ναὸν, τὸν ἐπὶ ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου φημιζόμενον; Ἴσως, διότι ἐξω τῆς πόλεως ταύτης ὑπῆρχον ἀποθῆκαι λιναρίου, ἀλλ' ὅμοιαι ὑπῆρχον καὶ ἀλλαχοῦ. Τίνα σχέσιν εἶχον οἱ Ταξιάρχαι πρὸς τὴν συντεχνίαν τῶν ἐν Εἰδινεκαποῦ λεπτουργῶν καὶ λεπτουργισσῶν; διότι—πρὸ τριῶν περίπου γενεῶν ἦν τὸ μόνον σωματεῖον ἀνδρῶν, ὅπερ περιλάμβανε καὶ γυναῖκας, σχεδὸν τριακοσίας, ὡς μέλη αὐτοῦ. Πῶς ἐσχέτισθη ὁ ἅγιος Μηνᾶς πρὸς συντεχνίας, ὧν τίνας ἠγνῶει; διότι κατὰ τὴν μνήμην αὐτοῦ (11 νοεμβρίου) ἐδάρταζον οἱ παντοπῶλαι τῶν ἐν Παλατᾷ καὶ ἀνω τούτου συνοικιῶν εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου Τα-Κορώνης (Κυρίας τῶν οὐρανῶν)—οἱ γαπανδζήδες εἰς τὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου εἰς τὰ Χαρισίου—οἱ ἐκ Τραπεζοῦντος καζαντζήδες

εις τὸν τῆς Θεοτόκου τοῦ Παλίνου — οἱ ἐν Ἑβδόν-σεράγι ἀμπατζῆδες εἰς τὸν τοῦ ἁγίου Δημητρίου τοῦ Κανάδη — καὶ οἱ συντεχνῖται αὐτῶν οἱ ἐν Ζινδάν-καπού εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου τῆς τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ πύλης — Πῶς δὲ ἐξηγεῖται ἡ πανήγυρις τῆς συντεχνίας τῶν κουρέων, ἂν μὴ μὲ ἀπατῆ ἡ μνήμη, τῇ 8 νοεμβρίου. — Ἴσως ἀπαντήσῃ ὁ ἀναγνώστης διὰ τῆς παραπομπῆς εἰς τὴν 27 Ἰανουαρίου, τὴν πανήγυριν τῶν πυροσβεστῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐν Σμύρνῃ προξενείων.

Αἱ ἀπορίαι καλὸν ἵνα παραταθῶσιν, ἵνα μὲν τῶν ἡμερῶν εὐρεθῇ περιεργός τις ζητήσων καὶ εὐρήσων τὸν λόγον τῆς παραδοξοτάτης ἐκλογῆς τοῦ πάτρωνος ἐκείνης καὶ ταύτης τῆς συντεχνίας; διατί οἱ καπνοπῶλαι ἐδῶ καὶ οἱ κίςται καὶ λεπτουργοὶ ἄλλοῦ ἐπανηγύριζον κατὰ τὴν 10 φεβρουαρίου; — διατί τῇ μνήμῃ τῆς ἁγίας Κυριακῆς (7 Ἰουλίου) οἱ εἰς Τὰ ταῦλα κουντουράδες; — διατί τῇ 6 ἀυγούστου οἱ μπακάληδες καὶ οἱ ἐπιπλοποιοὶ; τῇ 15 οἱ κάπηλοι; τῇ 29 οἱ φερμελετζῆδες; — Τῇ 6 δεκεμβρίου ἤγον ἄλλοτε πανήγυριν οἱ παλοῦντες τὰ φέσια καὶ τάξις τις τῶν λεπτουργῶν, ὅπερ ἀνεξήγητον, ἵνα μὴ εἶπω γελοῖον, ὡς ἦν γελοῖος ὁ λόγος — εἶπερ ὅλως ὑπῆρχε λόγος — δι' ὃν ἐπανηγύριζον οἱ φαράδες καὶ ἄλλοι κίςται τῇ 12 δεκεμβρίου γελοιοῦτο ἐν τούτῳ οἱ παλαιοὶ κουρεῖς πανηγυρίζοντες τῇ μνήμῃ τοῦ ἀποστόλου Ματθαίου, 16 νοεμβρίου. Δικαιότεροι δὲ πάντων ἦσαν οἱ καηκτζῆδες τοῦ Κουζγουντζουκίου, ἀλλὰ μόνον αὐτοὶ, τελοῦντες τῇ 6 δεκεμβρίου τὴν ἐπέτειον τῆς συντεχνίας. Ἐπιτυχῶς ἐπίσης ἐξέλεξαν τὸν πάτρωνα ἅγιον οἱ ἐπαῖται, ἐορτάζοντες τὴν 12 νοεμβρίου, μνήμη, προσφυστάτη δι' αὐτοῦς, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος.

Πανηγύρεις ἄγοντες αὐτοὶ πάντες, ἐλάβανον τὴν νομιμασμένην πατριαρχικὴν «ἐκδοσιν» πρὸς τέλεσιν λειτουργίας ἱερῆς, ἡ δὲ ἄδεια ἐδίδετο, ἀναγνωριζομένου καὶ τοῦ σωματίου τῆς συντεχνίας. Ἀνεγνωρίζετο λοιπὸν καὶ τῶν ἐπαίτων ἢ φοβερὰ λεγῶν ὡς συντεχνία νομίμως ὑφισταμένη. Εἶπερ εἶχον δὲ κανόνας τινὰς διοικήσεως ὡς συντεχνία καὶ οἱ ἐπαῖται, μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης ἄγνωστον ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτὸ δίκαιον ὑφίσταντο πᾶσαι αἱ συντεχνίαι, πᾶσας δ' ἀνεγνωρίζεν, ἐπευλογοῦσα τὰς πράξεις αὐτῶν, ἡ Ἐκκλησία, ἣτις — ἐπικυροῦσα ἢ οὐκ ἐπικυροῦσα τὰ ἄγραφα ἔθιμα ἢ τὸ κατὰ συνήθειαν δίκαιον ἐκάστης, ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν τὰ αἰτήματα αὐτῶν, ἥμισα δικαιουμένη ἵνα ἐρευνῆ πόθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ὁ πανηγυρίζων ἢ ὁ ἀδικούμενος ὄμιλος, καὶ πόθεν ἐξαρτᾶ τὴν ἀκρίβειαν αὐτοῦ καὶ τὸ κύρος ὁ δῆθεν τῆς συντεχνίας κανονισμός.

Ἡ μελέτη πολλῶν ἴσως σωζομένων ἐγγράφων θέλει καταδείξει, ὅτι, ὄχι μόνον τὸν ἀδικοῦντα τοὺς ἄλλους ἐτιμῶρει τὸ Πατριαρχεῖον, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνον, ὃν οἱ συντεχνῖται αὐτοῦ ὑπόπτειον ὡς ἐπιζήμιον, ἢ ραδιοῦργον, ἢ δολιευόμενον, οὗ τῆς τιμωρίας ἐζήτουν τὴν ἐπικύρωσιν, αὐτοὶ ταύτην ἐκφώνησαντες. Ἐὰν ὅμοιαι πατριαρχικαὶ καὶ συνοδικαὶ πράξεις ἀνακαλυφθῶσι ποτε, βεβαιώσουσιν ὄχι τὸ δίκαιον, ἀλλὰ τὸ καθήκον, ὅπερ εἶχε τὸ Πατριαρχεῖον πρὸς ἐπικύρωσιν * πάσης ἀποφάσεως τῶν συντεχνιῶν, ἀποβλεπούσης εἰς τὴν ἐν φόβῳ Θεοῦ ἐξάσκησιν τῶν ἐπαγγελμάτων αὐτῶν. Εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην ἦσαν βε-

* Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1879 κατὰ τύχην εἶδον ἐν τῷ μητροπολιτικῷ οἴκῳ Θεσσαλονίκης μέγαν δλιγόφυλλον κώδικα, ἐν ᾧ ἦν γεγραμμένος κανονισμὸς τις τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ συντεχνιῶν. Ἄν μή

βαίως σύμφωνοι πάντες οί τῆς συντεχνίας ἐργάται, προσπίζοντες ἀλληλεγγύως ἑαυτούς τε καὶ τὰ συμφέροντα αὐτῶν, καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ ἐν γένει, τιθέντες ἀείποτε ὑπερόνω τῶν ἰδιωτικῶν τὴν προσπάσιον τῶν κοινῆ συμφερόντων, τὴν ὑπεράσπισιν τῶν δικαίων τῆς Ἐκκλησίας, τῆς παραμυθούσης αὐτοὺς ἐν ὀδύναις, καὶ τοῦ Γένους, τοῦ κατὰ τοιοῦτους τρόπους περισυλλέξαντος ἑαυτὸ καὶ πάθόντος καὶ ἀναστάντος.

ὁ μ. χ. Μ. Ι. Γ.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ. - Ἐν τέλει τῆς διατριβῆς, τάτω ἀναγραφὴν ἀλφαθητικὴν συντεχνιῶν τινῶν, ὅσων τὰ ὀνόματα κατὰ καιροὺς ἐμάνθανον. αὗται δὲ εἰσὼν αἱ ἑξῆς:

Ἄλατοπωλῶν, ἀλευράδων, ἀμαξιλατῶν, ἀμαξοπηγῶν, ἀμπατζήδων, ἀραπτζήδων, ἀρτοποιῶν, ἀρτοποιῶν, ἀρδετοποιῶν, ἀσταρτζήδων, ἀχθοφόρων, ἀχτάριδων.

ΕΠΙΣΗΜΕΙΩΣΙΣ— ἡ τῶν ἀραπτζήδων ἐκέρδαινεν ἀρκετὰ χρήματα, ἀγοράζουσα ἐρείπια καὶ λείψανα οἰκημάτων ἀποτεφρομένων, πλύνουσα εἰς τὰς παραλίας καὶ διαλέγουσα εἰ τι πολύτιμον εὗρισκεν· ἠγόραζεν ἐνίοτε καὶ τὰ σκύβαλα τῶν γυναικωνιτῶν τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀνακτόρων, ὅπου εὗρισκον ἀντικείμενα μεγίστης ἀξίας, ἀφοῦ πρότερον οἱ ἀραπτζήδες συνεννοοῦντο μετὰ τοῦ ἀρχιευνούχου τοῦ παλατιαῦ. Οἱ κατὰ τὴν πρὸ ἡμῶν ἐποχὴν γνωρίζαντες τοὺς ἐν τοῖς κοινοῖς ἡμῶν πράγμασι λιθόντας μέρος ἀδελφοὺς Ἰωάννην καὶ Ἰωακείμ Ἀναστασιά-

με ἀπατῆ ἢ μνήμη, ὃ κανονισμὸς συναρτάθη κατὰ τὸ 1830 ἢ 1831, γενόμενος δεκτὸς ὑπὸ τοῦ τότε μητροπολίτου. Μικρὰν δὲ παρατιθεὶς συντεχνιῶν ἀναγραφὴν, πρῶττω τοῦτῳ συντάσσω οἰονεὶ σχεδίασμα περὶ αὐτῶν, ὑπερ δέον ἂν ἀναπτυχθῆ, ἐπὶ τῇ βάσει καὶ γραμμῶν παλαιῶν. Τὰ τῆς συντεχνίας τῶν γουναράδων ἐγκαίρως εἶχε νοσφισθῆ ὃ βανδαλινῶς κλέψας καὶ τὰς ἐν Τραπεζοῦντι βυζαντινῶς τοιχογραφίας κ. Θ. Ὀδσπέσκυς, ὃς ἔγραψεν ὃ κ. Ἰω. Μηλιόπουλος.

δας, ἐγίνωσκον ὅτι κοινότερον ἐκαλοῦντο οὗτοι Ἀραπτζήδες, ἦσαν δὲ κληρονόμοι μεγάλης πατρικῆς περιουσίας, κτηθείσης ἀπὸ τῆς ἐπιχειροῦς ταύτης ἐνασχολήσεως. — Ἀσταρτζήδες δὲ ἐλέγοντο οἱ ἐμπορευόμενοι τὰ «ἀμερικάνικα» λεγόμενα κοινῶς καὶ τὰς μανδαπολάνας.

Βαμβακομπάρων, βαμβῶν, βουτζάδων, βουτυράδων, βυρσοδεγῶν. Γαλακτοπωλῶν, (ὧν ὑποδιαίρεσις ἡ τῶν γιαουρτζήδων καὶ ἡ τῶν καψμακτζήδων), γεμεντζήδων, γεωργῶν, γεμιστζήδων (ἐμπορευομένων νωπῆς ὀπώρας) ὑπῆρχε καὶ ἡ τῶν κ υροῦ γεμιστζήδων, τῶν πωλούντων ξηρᾶς ὀπώρας), γιμουρτατζήδων (πωλούντων ὠά), γεωργῶν (ἢς διάφορος ἡ συντεχνία τῶν ζαρζαβατζήδων (πωλητῶν λαχανικῶν) καὶ ἡ τῶν (λιανικῶς πωλούντων ὀπώρας ξηρᾶς καὶ νωπῆς) μανδάδων), γουναράδων.

Δοκματζήδων.

Ἐγξερτζήδων (καρφοποιῶν), ἐμφιετζήδων (πωλητῶν κόνης ταμβάκου), ἐρκπτζήδων (κυρίως τῶν ἐπιδιορθούντων ὑποδήματα παλαιά).

Ζωγράφων.

Καθάληδων (κατασκευαζόντων κιτρίνας ἐμβάδας), καδουκτζήδων, κακκτζήδων, κυρεκλάδων, καδάπηδων, κυλαπτζήδων, καλεμκεριτζήδων (κατασκευαζόντων τὰ πάλαι χρήσιμα φακιόλια), καφετζήδων, κοιφιετζήδων, κουγιουτζήδων (φρεατωρύχων), κιομορτζήδων (ἀνθρακοπωλῶν), κουτουτζήδων (κατασκευαζόντων κυτία) κοίντουράδων, κούρῶν, καπῆλων, καπνοπωλῶν κερσετζήδων (ἐμπόρων οἰκοδομησίμου ξυλείας), κρεοπωλῶν, καψμακτζήδων, κομβολογάδων.

ΕΠΙΣΗΜΕΙΩΣΙΣ— τὴν τῶν καφετζήδων ἀπατέλουν οἱ κοπανίζοντες τὸν καφέν, ὧν τὰ καταστήματα, περὶ τὰ εἰκοσὶν ἢ εἰκοσιπέντε, ἔκειντο (ἢ κείνται) εἰς τὸ Ταχμήζ σοκάκι, κάτωθεν τῆς κάτω πύλης τοῦ ἐμβόλου τῶν ἀρωματοπωλείων, εἰτ' οὖν τοῦ σημερινοῦ μηδρ τσαρβίου.

Λαδάδων, λαχανοπωλῶν, λεπτοργῶν, λιναροπωλῶν, λοκματζήδων, λοκουμτζήδων, λεμοντζήδων.

Μαγειρῶν (τῶν διατηρούντων κατ' ἀγορᾶς μαγειρεῖα λαϊκά), μακάδων, μπεζιρτζήδων, μουμτζήδων (κηροποιῶν), μπογάτατζήδων, μουτῆδων, μυλωνάδων, μεταξάδων, μπασματζήδων.

Ντιπετζήδων (πωλητῶν εἶδους τινὸς ὑφασμάτων), ντογραμτζήδων.

Ούρουτζήδων (τῶν ἐπιτηδευότατα διορθούντων ὑψόματα ἐδρασιμένα ἢ βλαφθέντα), ὀρυζοπωλῶν.

Πιτετζήδων, πιτυροπωλῶν, πισκιτζήδων (προιονιδῶν), πλινθοποιῶν.

Ραπτῶν, ρεντζιπερίδων.

Σακάδων, σαντατζήδων (ἐμπορευομένων τὴν μέταξαν), σαργάτζηδων (ἐπιπλοουργῶν), σεκερτζήδων (ζαχαροπλαστῶν παλαιοῦ συστήματος), σερβετζήδων (κατασκευαζόντων τὰς ἐπὶ κεφαλῆς σερβέτας), σιμιτζήδων, σαρὰφηδων (τῶν ἀργυρομοιβῶν, ἔχι τραπεζιτῶν).

Ταμπλακιάρηδων, ψωμάδων, τασιτζήδων, τενεκετζήδων, τζομλετζήδων, ταρακτζήδων (κατασκευαζόντων τὰ κτένια), τουλοιμπατζήδων, τουφεκτζήδων, τυροπωλῶν, τουλπεντζήδων (ἐκ τοῦ τουλπανισμοῦ).

Υπονομοποιῶν, ἢ μᾶλλον τῶν καθαριζόντων τὰς ὑπονόμους.

Φερμελετζήδων, φεσττζήδων, φραντζελάδων.

Χαμαλῆδων, χαματζήδων (λουτράρηδων), χεταντζήδων (ἐμπορευομένων εἶδη τινὰ μεταξωτῶν ὑψοσμάτων), χρυσοχῶν.

Ψαράδων, ψαθοποιῶν.

ΕΠΙΣΗΜΕΙΩΣΙΣ— Ἡ τῶν κουρέων συντεχνία ἦν καὶ εἶδος συντεχνίας ὀδοντοιατρῶν— ἡ τῶν ἀχιάρηδων πρὸ δύο σχεδὸν αἰώνων ἦν καὶ γελοιοποιήσις τῆς συντεχνίας τῶν φαρμακοποιῶν — ἡ τῶν καπνοπωλῶν, μεγάλη καὶ πλουσία συντεχνία καὶ αὐτὴ, εἶχε σχέσεις εὐρυτάτας, τὰ δὲ μεγάλα καπνοπωλεῖα μέχρι πρὸ πενήκοντα ἐτῶν ἦσαν τὰ συνεχτεκτῆρια πολλῶν λογάδων τοῦ γένους ἡμῶν, ἐν αὐτοῖς συζητούντων ἴδια τινὰ καὶ κοινὰ θέματα.— Εἰς τὸν ἀνω κατάλογον ἐλπίζω ἵνα προστεθῶσιν ὑπὸ τινος ἡλιερχαίου ἄλλαι τόσαι συντεχνίαι. Αἱ ἀριθμηθεῖσθαι ὑπ' ἐμοῦ ὑπερβαίνουσι τὰς ἑκατὸν εἰκοσίν.

M. J. F.